

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 13 (Aralık/December 2023), s. 1-49.

Geliş Tarihi-Received: 20.11.2023

Kabul Tarihi-Accepted: 13.12.2023

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1393626

Ayntâblı Hüsni'nin Rüyası -Hüsni'nin *Hâb-ı Hayâl*'ine, Şaire ve Şiire İlişkin Görüşlerine Dair-

The Dream of Ayntâblı Hüsni
-About Hüsni's *Hâb-ı Hayâl*, His Views on Poet and Poetry-

Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ*
Şerife YALÇINKAYA**

Öz

Ayntâblı Hüsni, klasik Türk şiirinin 19. yüzyıldaki temsilcilerindedir. Yüzyılın biyografik kaynakları ona yer vermemiştir. Hüsni hakkında elimize ulaşan bilgiler Ayntâb'la ilgili kaynaklarla sınırlıdır. Şairin tespit edilen tek müstakil eseri, kendisi tarafından 1291/1874-1875'te İstanbul'da Mekteb-i Sanayi Matbaası'nda bastırılan *Hâb-ı Hayâl* adlı 465 beyitlik mesnevisidir. Eserin başında şairin mesnevisine tarih düşürmek amacıyla kaleme aldığı bir kıta ve sonunda da Hakkî Bey ve Şeyh Remzî Efendi'nin yazdığı biri kıta diğeri nazm şeklinde iki takrîz ve bir tarih beyti yer almaktadır. Takrîzlerden ikincisinde de esere tarih düşürülmüştür. *Hâb-ı Hayâl*, gerçeğe dayalı bir anlatıdır. Eserin bu niteliği, metin içerisinde ve şairinin esere düştüğü tarih şiiriyle vurgulanmıştır. Hüsni'nin mesnevisinin orijinalitesi, şiir ve şair hakkındaki değerlendirmelerinde aranmalıdır. Mesnevi, temelde bir şairin hikâyesi üzerine kuruludur. Hüsni, anlattığı şair ve bu şairin gördüğü rüya üzerinden manzum bir hikâye yazmış ve ardından hikâyede tasvir ettiği şairde bulunan zaafılara çözümlerini önermiştir. Bu makalede, Ayntâblı Hüsni'nin *Hâb-ı Hayâl* mesnevisi, mesnevinin ana teması olan *şairin rüyası* bölümü üzerinden değerlendirilmiş ve metindeki şiir ve şaire ilişkin değerlendirmeler incelenmiştir. Makalenin sonunda mesnevinin matbu nüshasına dayalı çeviriyazısı yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayntâblı Hüsni, *Hâb-ı Hayâl*, mesnevi, şiir ve şair, 19. yüzyıl klasik Türk şiiri.

Abstract

Ayntâblı Hüsni is one of the representative poets of classical Turkish literature in the 19th century. Biographical sources of the century did not include him. The information we have about Hüsni is limited to sources related to Ayntâb (Antep). The poet's only identified independent work is his 465-couplet mathnawi called *Hâb-ı Hayâl*, which was printed at the Mekteb-i Sanayi Matbaası in Istanbul in 1291/1874-1875 by self. At the beginning of the work, there is a *kita* that the poet wrote in order to date his mathnawi, and at the end there are two *takrîz* and a history couplet, one in *kita* and the other *nazm*, written by Hakkî Bey and Şeyh Remzî Efendi. In the second of the *takrîz*, the date of the work was dropped. *Hâb-ı Hayâl* is a

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/Türkiye, e-posta: fkutlar@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1698-9461.

** Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir/Türkiye, e-posta: serife.yalcinkaya@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8317-9215.

narrative based on reality. This quality of the work is emphasized within the text and with the historical poetry that the poet wrote in the work. The originality of Hüsni's mathnawi should be sought in his evaluations about poetry and the poet. Mathnawi is basically based on the story of a poet. Hüsni wrote a story in verse based on the poet he described and the dream this poet had, and after the story, he suggested solutions to the weaknesses in the poet he described. In this article, Ayntâblı Hüsni's *Hâb-ı Hayâl* was evaluated through the poet's dream section, which is the main theme of the mesnevi, and the evaluations about the poem and the poet in the text were examined. At the end of the article, a transcription based on the printed copy of the masnavi was made.

Keywords: Ayntâblı Hüsni, *Hâb-ı Hayâl*, mathnawi, poet and poetry, 19th century classical Turkish poetry.

Giriş

Hüsni Efendi ya da elimizdeki tek eserinde nakledildiği ismiyle Ayntâblı Hüsni, 19. yüzyıl şairlerinden biridir. Ayntâblı Hüsni'ye ilişkin sınırlı da olsa bazı bilgilere Halil İbrahim Yakar'ın *Antepli Divan Şairleri* (2013) başlıklı çalışması sayesinde ulaşılmaktadır. Yakar, söz konusu bilgileri Gaziantep âlimlerinden Bülbülzâde Hacı Abdullah Edib Bayram ve Bayramzâdeler hakkındaki bir makale (Güzelbey, 1977) ve kitap (*Müderriş Bülbülzâde*, 1996) aracılığıyla okura ulaştırmıştır (Yakar, 2023, s. 163; Yakar, 2022). Bu çalışmalar Hüsni'nin Bayramzâdeler soyundan geldiğini ve Trablusşam'da¹ 15 Zilhicce 1299/28 Ekim 1882² tarihinde vefat ettiğini göstermektedir:

Hoca Mehmet Münip Efendi'nin torunu, Mustafa Rifat'ın oğludur. Adı Ahmet Hüsni'dür. Bayramzadelerdendir. Babası Mustafa Rifat'ta olduğu gibi oğlu Hüsni Efendi hakkında da fazla bilgiye sahibi değiliz. Hüsni Efendi Trablusşam defterdarlığında bulunmuş burada zehirlenerek ölmüştür. Şer'i mahkeme sicillerinde kayıtlı 15 Zilhicce 1299/1883 tarihli veraset belgesi ölüm yerinin Trablusgarb olduğunu doğrulamaktadır (Yakar, 2013, s. 163).

Hüsni'nin elimizdeki tek eserinin *Hâb-ı Hayâl* adlı mesnevisi olduğunu belirten Yakar, ayrıca Antepli şairlerin şiirlerinin bulunduğu cönk ve mecmualara onun bazı şiirlerinin kaydedildiğine de değinmiştir. Şairin gazelleri için Şakir Sabri Yener'in *Gaziantep Büyüklüğü* (1938) isimli çalışması ile şahsî kütüphanesindeki cönkten yararlanan Yakar (2013; 2022), Hüsni'den üç gazelle iki beyit nakletmiştir. Araştırmacının aktardığı gazellerden ilkinin mahlas beytinde şairle aynı dönemde yaşayan Hasırcızâde Hafız Mehmet Ağa'nın (d. 1803 - ö. 1887) adı geçmektedir:

*İhtilâs-ı nakş-ı feyz etdim Hasırcızâdeden
Yok iken endîşemin bir sâde nazma kudreti (Yakar, 2013, s. 164; Yakar, 2022)*

Hasırcızâde Hafız Mehmet Ağa yirmi yaşına kadar Antep'te tahsil görmüş, ilim öğrenmek için Halep ve Şam'a giderek orada dört yıl kalmış bir şairdir. Şam'da bulunduğu sırada Hâlid Ziyaüddîn Nakşibendî'ye intisap etmiştir. Şair, Şam'dan Mısır'a geçmiş, altı ay tahsilini ilerlettikten sonra 1827 yılında 24 yaşında tekrar Antep'e dönmüştür. Hasırcızâde Antep'e geldikten sonra yedi sene felç hastalığıyla mücadele

¹ Kaynaklarda Trablusşam'da defterdarken zehirlenerek öldüğü kaydedilen Hüsni'nin ölüm yerinin şer'i sicillerde Trablusgarb olarak verildiği bilgisinin doğru olması mümkün görünmemektedir. Bu yanlış, Cemil Cahit Güzelbey'in nakline dayanmaktadır. Yakar'dan aldığımız Güzelbey'den naklen verilen sicil kaydı bilgisini Trablusşam olarak düzelttik. Defterdarlık yaptığı kaynaklarda belirtilen şairin hayatına aitse Osmanlı arşivinde herhangi bir belgeye ulaşamadık. Arşiv araştırmasındaki yardımları için Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeği'ne ve Doç. Dr. Göker İnan'a ve Antepli şairlerle ilgili yerel kaynakları bizimle paylaşan Prof. Dr. Halil İbrahim Yakar'a teşekkür ederiz.

² Yakar'ın hicrî 15 Zilhicce 1299'un milâdî karşılığını 1883 olarak aktarması, dolayısıyla TEİS'teki "Hüsni" maddesinin başlığında şairin ölüm tarihini 1300/1883 olarak vermesi hatalıdır. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/husni-husni-efendi> [Erişim Tarihi: 22 Ekim 2023].

ettiğine ve daha sonra ders vermeye başladığına göre (Yakar, 2020), Hüsnî'nin ondan ders alma tarihi 1834'ten sonra olmalıdır. Bu iki şairin yollarının nerede ne zaman kesiştiği bilinemese de Yakar'ın belirttiğine göre Hasırcızâde Hafız Mehmet Ağa Hüsnî'nin hocası olmuş ve onu etkilemiştir: *Antepli şairlerden Hasîb, Dürrî, Refet, Bayram-zâde Hüsnü Efendi, Küçük Hâfız Efendi Hâsırcı-zâde'den ders alan ve etkilenen kişilerdir* (Yakar, 2020).

Hâb-ı Hayâl'in Nüshası

Hâb-ı Hayâl'in elimizdeki tek nüshası matbudur. Bu kitap, 1291/1874-1875'te İstanbul'da Mekteb-i Sanayi Matbaası'nda -eserin sonundaki basım kaydından anlaşıldığına göre- Hüsnî tarafından bastırılmıştır. Mesnevinin başladığı sayfadan önce bir tarih kıtası vardır. Eserin genel üslubu, mahlası olmayan bu manzumenin de Hüsnî'ye ait olduğunu düşündürmektedir. Mesnevinin tamamlanma / basım tarihi için yazılan bu kıtadaki *hâb-ı hayâl* terkininin (خواب خیال) ebced değerine göre karşılığı altına eklenmiştir. Kıta, aruz vezninin mütekârib bahrinin *fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl* kalıbıyla kaleme alınmıştır. Matbu nüshada ana metin öncesi numarasız sayfada verilen manzume şöyledir:

*Efendim ma'ârif-pesendim begim
Sağa bir sözüm var beni diğle gel*

*Budur nüsha-i h'âb u nazm-ı hayâl
Dil ü şab'a vermez kelâl ü kesel*

*Tiyatro hikâyâtına benzemez
Bu şâ'ir sözidir degildir meşel*

*Şu târih-i cevher-mişâle inan
Bu H'âb-ı Hayâli iletdi güzel (Sene 1291)*

Hâb-ı Hayâl'in matbu nüshası 31 sayfadır ve sayfalar numaralandırılmıştır. Sayfa altlarına metin takibini kolaylaştırması açısından *çoban/reddâde* konmuştur. Metin öncesinde eserin adının geçtiği tarih metninden sonraki sayfaya da bir "Hatâ ve Savâb Cedveli" eklenmiştir.

Aruz vezninin seri bahrinin *müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün* kalıbı ile kaleme alınan³ *Hâb-ı Hayâl* 465 beyit uzunluğunda bir mesnevidir. Nüshada mesneviden önce Hüsnî'ye ait *Hâb-ı Hayâl* başlıklı, yukarıya alıntıladığımız 4 beyitlik bir tarih kıtası⁴, sonda ise Hakkî Bey ve Şeyh Remzî Efendi'nin kaleme aldığı 3 beyitlik kıta, 13 beyitlik nazm ve 1 beyit mevcuttur. Sona eklenenlerden 3 ve 13 beyitlik metinler takrîz niteliğindedir. Bunlardan 13 beyitlik ikinci takrîz ve sondaki tek beyitle eserin yazımına tarih düşürülmüştür. Mesnevinin başında yer alan tarih kıtasıyla birlikte metinde Hüsnî'ye ait toplam beyit sayısı 469'dur. Yakar'dan naklen öğrendiğimize göre, Cemil Cahit Güzelbey, bu mesneviden bahsetmiş ve eserin 29 bölümden ve 924 beyitten oluştuğu bilgisini vermiştir (Yakar, 2013, s. 163). Güzelbey'in yazdığı bölüm sayısı matbu nüshadakiyle aynıdır, fakat verdiği beyit sayısı matbu nüshadakiyle uyuşmamaktadır. Eserde eksiklik olmadığı için Güzelbey'in belirttiği sayının yanlış olduğu ortadadır. *Hâb-ı Hayâl* mesnevisi hakkında ilk çalışmayı yapan Nazire Erbay ve Hayriye Durkaya (2015) ise eserin beyit sayısını "*tarih düşürmelerle beraber 481 beyit*" ifadesiyle hatalı şekilde vermişlerdir. Erbay ve Durukaya'nın verdiği sayıya başka şairlere ait beyitler eklenmişse de toplam sayı bu

³ Erbay ve Durukaya'nın eserin aruz vezninin remel bahrinin "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbı ile yazıldığını belirtmeleri yanlıştır (2015, s. 319).

⁴ Eserle aynı başlığı taşıyan bu tarih kıtasını, ayrı bir sayfaya basılmış ve mesnevinin başladığı sayfaya aynı başlığın tekrar yazılmış olması nedeniyle, ana metinden bağımsız olarak numaralandırdık.

durumda da hatalıdır. Nitekim araştırmacıların verdiği metinde 107. beyit hiç yazılmamış, 184. beyit başlık gibi dizildiğinden numaralandırılmamış ve 416 rakamı ise numaralandırmada atlanmıştır.

Baş (s. 2/ b. 1): Besmele-i 'aşk gelip hâtırâ
Hamd ola çıktı bu sühen zâhire

Son (s. 29/ b. 465): Ver gözümün yaşına feyz-i revân
Olsun o feyz ile ter ü taze cân

Mesnevinin sonundaki tarih metinleri 30 ve 31. sayfalarda yer almaktadır. Metin sonrasında eserle ve basımıyla ilgili olarak şu bilgiler bulunmaktadır:

'Ayntâblı Hüsni Efendinin le'â'if-i ğarîb-i şî'riyyeyi cāmi' ve netîce-i me'ālî tezkiye-i ahlâka medâr-ı nâfi' olup bu kerre tanzîm ve Hâb-ı Hayâl nâmıyla tevsîm eylediği işbu manzûme Ma'ârif Nezâret-i Celîlesinden i'tâ buyurulan ruḥşat üzerine tab' olundu. Her bir kitâb şatılan mahâllerde fûrûht olunmaktadır. Tab' u neşri nâzımına mahşûşdur. Mekteb-i Şanâyi' de tab' olunmuştur (Ayntâblı Hüsni, 1291, s. 31).

Hâb-ı Hayâl'in Konusu ve Bölümleri

Hâb-ı Hayâl esas itibarıyla şiir sanatı ve şairler hakkında kaleme alınmış bir metindir. Şair mesnevisine klasik şemaya uygun olarak *hamd* ve *senâ* içeren birer beyitle başlar (1-2. beyitler), ardından sözü İslam devletlerine getirir (3-4. beyitler). Emevilerin kötü yönetimine, Yezid'e ve kötülüklerine kısaca değindikten sonra (5-8. beyitler) Abbasîlerin yönetim devresini daha olumlu bir bakış açısıyla anlatır ve Hârûnürreşîd devrinde hanedanın en parlak dönemini yaşadığını söyler (9-15. beyitler). Bu ilk bölümün 16-19. beyitleri ise Abbasî hanedanına son veren Moğollar ve Hulagu Han'ın eleştirisi hakkındadır. Başlıksız olarak verilen bu 19 beytin ardından Hüsni, "*Silsile-i celîle-i 'Osmâniyyenin memdûhiyyet-i beḳâ-yı saltanatla tefhîm buyuruldukları hîşâl-i kerîmeyi beyân*" başlığı altında 12 beyit boyunca Osmanlıların tarih içindeki macerasını din ve devlete düzen verme özelliklerinden de söz ederek anlatır (20-31. beyitler).

Mesnevinin "*Şehensâh-ı cihân 'Abdü'l-'azîz Han Hazretlerinin 'âmmeye hilye-i memdûhiyyet ile metbû'iyetini icâb eden terakkiyyât-ı hâzıra*" başlığını taşıyan üçüncü kısmı 32-53. beyitler arasındadır. Bu kısım zamanın hükümdarı Sultan Abdülaziz'in (Saltanatı: 25 Haziran 1861 - 30 Mayıs 1876) methi hakkındadır. Beyitlerde Sultan Abdülaziz'den, Avrupa ile olan ticarî ilişkileri ve seyahatleri, donanma, tersane ve demir yolları inşası gibi bazı atılımlarıyla söz eden Hüsni, kendisini de İran'ın övünülecek bir zemini varsa burada da bir *şâir-i sihr-âferîn* var ifadesiyle anlatır (38. beyit). Hüsni'nin methiye kısmında hükümdarı övmekle beraber dönemin dış borçlanmasına ince bir eleştiri getirdiği de görülmektedir (40-42. beyitler). Bu eleştiride şair, bazen sözü o kadar inceltir ve özel alana hapseder ki beyit o döneme özgü kullanımlar bilinmeden anlamlandırılmaz bir özellik kazanır. Sözelimi;

*Sâde bir örnekli fâturesı var
Bir çiçek ile yine gelmez bahar* (40. beyit)

beytini anlamak için bu özel kullanımları bilmek gerekir. Buradaki "*bir çiçek ile yine gelmez bahâr*" mısrayla birlikte değerlendirildiğinde "*sâde bir örnekli fatura*" tabiriyle kastedilen muhtemelen borçların kaydedildiği *gül* veya *çiçek* adı verilen borç defteridir. Nitekim Ahmed Talat Onay, bu defterleri "*Eskiden devâir-i hükümâtta iki türlü defter tutulurdu. Birincisine gül veya çiçek, ikincisine dilli defter derlerdi.*" şeklinde tanımlar (Onay, 1992, s. 125).

Manzume, hükümdar methinin ardından yine mesnevi planına uygun olarak “*Sebeb-i tertîb-i nazm ve me’âl ü tesmiye-i Hâb-ı Hayâl*” bölümüyle devam eder (54-78. beyitler). Eserin 4. başlığı altındaki 25 beyitte mesnevinin yazılış sebebi ve isimlendirilmesi anlatılmıştır. Hüsnî manzumenin yazılış sebebinin de Sultan Abdülaziz’in (Saltanatı: 1861-1876) sanat hamiliğiyle ilişkilendirir. Sultan Abdülaziz, sanatı ve sanatçıyı korumakta ve teşvik etmektedir, onun zamanında şairlerin câize alma beklentisi de karşılıksız kalmamaktadır (54-64. beyitler). Bunun üzerine Hüsnî de *Hâb-ı Hayâl*’i kaleme almaya karar verir (65. beyit). Şairin eserini yazma niyetini anlatan takip eden beyitlerin hepsinde “hâb” ve “hayâl” kelimeleri, farklı tamlamalar ve bağlamlar içinde beraber kullanılmıştır (66-71. beyitler). Ardından gelen beyitler mesnevinin benzersiz söyleyişi ve yeni hayalleri hakkındadır (72-77. beyitler). Sebeb-i telîf bölümünün son beyti Farsçadır ve bu beyitte Hüsnî, mesnevinin kinaye veya hayal uykusu olmayıp gerçek anlamlar içeren açık sözler içerdiğine dikkat çeker:

*În ne kinâyât ne hâb-ı hayâl
Nuḡ-ı şarîḡ est şaḡîḡü’l-me’âl* (78. beyit)

Mesnevi planına uygun olarak sebeb-i telîften sonra manzumenin ana bölümü başlar (79-445. beyitler). Bu bölüm de kendi içerisinde başlıklarla ayrılmıştır. Söz konusu başlıkların bir kısmı *Hâb-ı Hayâl*’deki şiir ve şair üzerine yapılan değerlendirmeleri içerdiği için bunları tek tek ele almak gereklidir. Mesnevinin ana bölümündeki bu iç başlıklar şunlardır: *Ta’rîf-i eṡvâr-ı şâ’ir-i şöhret-şi’âr* (79-99. beyitler), *Hâb-dâden-i şâ’ir* (100-113. beyitler), *Der medḡ-i sâḡî* (114-132. beyitler), *Şâ’ir-i nâ’imîñ rü’yet-i sâḡî ile telaḡḡî eylediḡi aḡvâl-i ‘acibe* (133-144. beyitler), *Şâ’irîñ ru’yâda bir duḡter-i ḡurşid-peyker[1]e mülâḡâtı* (145-162. beyitler), *Şâ’irîñ her-câyî şüretde ḡâlî sâḡîniñ sebeb-i inḡi’âlî olup me’ḡazda olunduḡi meḡḡaş* (163-180. beyitler), *Cevâb-ı rengîn-i şâ’ir-i siḡr-âferîn* (181-194. beyitler), *Şâ’irîñ neş’e-i kâmil ile murâḡakat-ı ezeliyyesi* (195-203. beyitler), *Hâl-i şabâvet ü bülûḡa muḡârenetde neş’eniñ cilve-i intikali* (204-210. beyitler), *Neş’eniñ şâ’ire ifâ-yı naşâyih-i mü’eşşire eylediḡi meḡḡaş* (211-221. beyitler), *Hâl-i dünyâ ve mübtelâsında bulunan ‘adem-i vefâ* (222-243. beyitler), *Neş’eniñ ḡaybûbetiyle ‘âlem-i şehvetde gördüḡi nedâmet ü ḡasveti* (244-262. beyitler), *Şâ’irîñ sâḡiden istimdâd ile deḡâlet eylediḡi* (263-269. beyitler), *Sâḡîniñ inşâf ü i’tirâz ile şâ’iri iḡâz eylediḡi* (270-282. beyitler).

Şairin rüyası bölümü sonrası mesnevi Hüsnî’nin bazı konularla ilgili düşünce ve nasihatleri hakkındadır. Bu bölümlerin başlıkları şunlardır: *Müdmîn-i ḡamrîñ maḡarrât-ı ‘adide ile izâ’a-i ‘ömr-i ‘azîz eylemek muḡâtarasını müş’ir taḡzîr* (283-320. beyitler), *Ta’dâd-ı nisvân ile nefse ḡinâ gelmeyip ḡâzîrasıyla ḡüsn-i iḡtilâḡ etmenîñ meziyyeti* (321-337. beyitler), *Seyr-i cevânân ile göñül münbasıḡ ü mübteḡic ve sū’-i iḡtilâḡı ‘ayb ü nedâmeti müntic olduḡi* (338-346. beyitler), *Naḡar-ı pâḡîñ manzûri dâ’imâ ‘izz ü ‘alâ ve zîver-i âdâb ile müzeyyen ü muḡallâ olup terbiyetîñ ḡüsn-i te’sîri* (347-372. beyitler), *Naḡm ile hicv ü şaḡanıñ veḡâmet-i sū’-i te’sîri* (373-396. beyitler), *Nâ-ehl ü le’îmi medḡ ü tavşîf ye’s ü nedâmeti taz’îf eylediḡi* (397-417. beyitler), *Felek ile muḡbilândan şikâyet ‘abes ve bunlar daḡi ḡab’an ‘acz ile ma’yûb olduḡi* (418-422. beyitler), *Feyz-i tevekkül ve taşfiyye-i ḡalb* (423-430. beyitler), *Neş’eye mülâḡât ile keşfi-ḡaḡâyıḡ ü ma’ârif-i zât* (431-445. beyitler).

Hüsnî, *Hâb-ı Hayâl* adlı mesnevisini “*Münâcât li-cenâbi Ḳâḡi’l-Hâcât*” (446-465. beyitler) başlığıyla Allah’a yakarışla bitirir.

Eserin dua kısmı, “*Münâcât li-cenâbi Ḳâḡi’l-Hâcât*” (446-465. beyitler) başlığı altındaki 25 beyitten oluşmaktadır. Hüsnî, burada önce Allah’ın yaratıcı vasıflarını sayarak ona yakarır ve Allah’ın kimi insana ismet, kimine ise şehvet verdiğini söyleyerek sözü kendi çaresizliğine ve talihsizliğine getirir. Şairin donuk gönüllü bedeni balçıktaki tasvirin çivisi gibi buz tutmuştur. O, uyuşukluk uykusundan uyanmak ve eski

hayallerinin utancının bilincine varmak ister. Bir seher vakti ettiği ahlarının tesirli olması ve gözyaşlarının feyz bulması duasıyla mesnevisini tamamlar:

*Hâb-ı kesâletden uyandır beni
Eski hayâlimden utandır beni*

*Kıl seheri âhımı te 'şirde
Mağz-ı işâbet verip ol tırde*

*Ver gözümün yaşına feyz-i revân
Olsun o feyz ile ter ü taze cân (463-465. beyitler)*

Mesnevinin sonunda Hakkî Bey ve Şeyh Remzî Efendî'ye ait şu başlıkları taşıyan toplam iki takrîz ve bir tarih beyti yer almaktadır: *Qudemâ-yı şu'arâ-yı be-nâmdan Hakkî Beg Efendinin lutfen ihdâ buyurdıkları takrîz ile tezyîn-i hâtim-i âsâr kılındı / Şu'arâ-yı İrân ü Rûmuñ fâzıl-ı ma'ârifimendi reşâdetlü Şeyh Remzî Efendinin takrîz-i belîğidir / Mûmâ ileyhiñ diğer târihidir.*

Başlıklarını verdiğimiz bu takrîzler şairin irtibatta olduğu isimler tarafından yazılması bakımından önemlidir. Mustafa Uzun ve Ahmet Turan Arslan, takrîzi "Bir müellifin eserine genellikle müellifin ricası üzerine dönemin önde gelen âlim ve ediplerinin yazdığı övücü takdim yazıları" şeklinde tanımlamışlardır (2010, s. 472-473). Nagihan Gür, takrîzlerin edebiyat tarihinin bir kaynağı olarak önemine işaret eder ve takrîzlerin yazıldıkları metnin üretim süreci içerisinde değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çeker:

Yazıldıkları eser ve yazardan bağımsız olmayan takrîz metinlerinin bugün edebiyat tarihinin satır aralarını doldurmada önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Öyle ki bu metinler -içerdikleri bilgi ve değerlendirmelerle- "mevcut malzemedeki kotarılan bir üst metin" (Özgül, 2013, s. 2691) olarak kurgulanan edebiyat tarihi yazımında bugün bizlere hatırı sayılır bir malzeme sunmaktadır. Bu bağlamda, Osmanlı dönemi takrîz geleneğinin içinin doldurulması adına, edebiyat tarihi araştırmalarında birincil kaynak olarak kullanabileceğimiz bu metinlerin farklı açılardan yeniden değerlendirilmesi, mevcut tüm örneklerin detaylı bir şekilde analizlerinin yapılması ve bu metinlerin üretildikleri bağlamın irdelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz (Gür, 2017, s. 102).

Metindeki takrîzlerin Hüsni'nin örnek aldığı ya da başarılı bulduğu çağdaş şairler tarafından yazılmış olduğu açıktır. Fakat Hüsni'nin hayatı hakkında bilgilerimiz sınırlı olduğu için Hakkî Bey ve Şeyh Remzî Efendi isimleriyle meşhur şairlerin aynı mahlasla şiir yazarlardan hangisi olduğu tam olarak tespit edilememiştir. Bununla birlikte, Hüsni'nin "kudemâ-yı şu'arâ-yı be-nâm" sıfatıyla bahsettiği Hakkî Bey'in, Üsküdarlı Hakkî Bey (d. 1823 - 1895) olması ihtimâli dikkate alınmalıdır. Üsküdarlı Hakkî Bey'in bir *Dîvânçe'si* vardır. Fakat bu takrîz *Dîvânçe'de* yoktur (Yıldırım, 2006). Ancak "*Encümen-i Şuarâ içinde divan şiirini yaşatmak isteyen, dil ve üslup açısından önde gelen*" (Ünal, 2014) şairlerden biri olarak kabul edilen Hakkî Bey'in diğer şiirleriyle olan üslup benzerliği, aşağıya alıntılıdığımız bu takrîzin ona ait olması ihtimâlini güçlendirmektedir:

*Şâ'ir-i şîrîn-zebân Hüsni Efendi kim anıñ
Tab'ıdır meşşâta-i ruhsâr-ı ebkâr-ı sühen*

*Meşnevî tarzında inşâd etdiği manzûmeyi
Hîrz-ı cân etse sezâ her şâ'ir-i dâna-yı fên*

*Eyleyip 'atf-ı nazar her beytine Hakkî anıñ
Eyledim takrîzine sür'at be-fâzıl-ı zü'l-minen*

Yukarıdaki beyitlerde Hakkî Bey'in Hüsnî'yi "meşşâta-i ruhsâr-ı ebkâr-ı sühen" yani "söz bakirelerinin yüzünün süsleyicisi" olarak nitelenmesi, onun şiirindeki yeni ve renkli üsluba dikkat çekmesi açısından önemlidir.

Mesneviye takrîz yazan diğer isim Şeyh Remzî Efendi'dir. Hüsnî, onu "şu'arâ-yı Îrân u Rûm'un fâzıl-ı ma'ârifmendî" olarak anar. Bu ibareden anlaşıldığı üzere Remzî Efendi Fars ve Türk şiirinde şöhret bulmuş bir şairdir. Şeyh Remzî Efendi'nin, Arapçaya ve Farsçaya hâkimiyeti ve Hüsnî'nin çağdaşı olmasından hareketle, Arslan'ın (2015) sözünü ettiği Remzî (d. ? - ö. 1889) olma ihtimalini kaydetmekle yetinelim. Remzî Efendi mesnevi için 13 beyitlik Türkçe bir takrîz ile Farsça bir beyit yazarak esere tarih düşmüştür. Bu noktada Hüsnî'nin eserinin adının zaten tarih düşürülerek verildiğini *Hâb-ı Hayâl* terkininin 1291/1874-1875'e denk geldiğini de belirtelim. Remzî Efendi bu durumu Farsça beytinde incelikle şöyle anlatmaktadır:

*Tārîḫ ḡ āstīm be-Hâb-ı Hayâl-i dil
Ender cevâb goft ki (Hâb-ı Hayâl-i mā)*

"Gönlün hayal uykusuna/*Hâb-ı Hayâl*'ine tarih istedim. Cevap olarak 'Bizim *Hâb-ı Hayâl*'imiz' dedi."

Bir Rüya Metni Olarak *Hâb-ı Hayâl*

Hâb-ı Hayâl, hâb-nâme türünde bir mesnevidir. Hâb-nâmelere ilk dikkat çeken araştırmacı, Türk edebiyatındaki ilk hâb-nâmenin Ömer Fuâdî Efendi'nin (ö. 1636-1637) *Hâbiyye Risâlesi* olduğunu belirttiği çalışmasıyla Gencay Zavotçu'dur (2007). Ardından Erdem Sarıkaya, Türk edebiyatındaki rüya metinleri üzerine kapsamlı bir inceleme yapmıştır (2017).

Sarıkaya'nın tespitlerine göre klâsik Türk edebiyatı metinlerinde rüya her ne kadar önemli bir konu ise de az sayıda hâb-nâme yazılmıştır. Ömer Fu'âdî'nin *Hâbiyye*'sinden sonra, Veysî'nin *Hâb-nâme*'si ve Haşmet'in *İntisâbü'l-Mülûk* isimli eseri bildiğimiz örneklerdir. Bu örnekler, Hüsnî'nin *Hâb-ı Hayâl*'i de eklenmelidir.

Tanzimatla birlikte hâb-nâme yazımı şekil değiştirerek devam eder. Elimizdeki örneklerden geleneğin 17. yüzyılda başladığı ve gittikçe yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Sarıkaya'nın hâb-nâmelerle ilgili tanımı şöyledir:

Edebiyatımızda bir olayı rüyada görmüş gibi anlatan eserlere hâb-nâme, hâbiyye, vâkı'a-nâme adı verilir. Bu eserlerde dinî, tasavufî, ahlâkî, beşerî ve siyasî hiciv gibi pek çok konu işlenebilir. Şair ya da yazar siyasî bir olay hakkındaki görüşlerini rüya olarak kurguladığı eseri içerisinde rahatça dile getirebilir (Sarıkaya, 2017, s. 135).

Hüsnî'nin mesnevisinde rüya, mesnevinin ana temasını belirler ve bütün hikâye "şairin rüyası" üzerinde ilerlerler.

Hâb-ı Hayâl'de Şair ve Şiir

Hüsnî'nin *Hâb-ı Hayâl* isimli eseri 19. yüzyılda yazılmış küçük bir mesnevi olmakla beraber içerdiği orijinal hayaller, şiir ve şaire dair değerlendirmelerle emsalleri arasında temayüz eder. Erbay ve Durukaya, *Hâb-ı Hayâl*'deki bu değerlendirmelere makalelerinin sonunda metinle ilgili "en önemli husus" olarak kısaca işaret etmişler ama mesneviyi bu açıdan incelememişlerdir:

Eser hakkında son söylenmesi gereken en önemli husus, Ayıntablı Hüsnü'nün şair ve şiir hakkında yaptığı değerlendirmelerdir. Şair, metinde de görüleceği gibi, bu bölümde adeta poetik bir bakış sergiler. Bu bağlamda şair, şiirin sıradan bir sanat, şairin de sıradan bir şahıs olmadığını eserinde verdiği değişik misallerle özellikle vurgular. Buradan da aslında

şairin eserini yazma maksadının da 'şair ve şiir üzerine düşüncelerini yansıtmaktır' denirse yanlış yapılmış olunmaz.

Hâb-ı Hayâl, ana konusu şiir olan bir mesnevidir. Hüsni, mesnevisinde şiir yaklaşımlarını ve şairliğin gerekleriyle ilgili düşüncelerini bir şair tiplemesi oluşturup onun hikâyesi olarak anlatır. Şairin uykusu, gördüğü hayaller, bu rüyalarda başından geçenler hâkim bakış açısıyla anlatılır. Hüsni'nin mesnevisi bu yönüyle bir şairin romanıdır.

Hüsni, "Ta'rif-i eṭvâr-ı şâ'ir-i şöhret-şi'âr" (79-99. beyitler) başlığı altındaki bu bölüme bir şair tasviriyle başlar. Bu şair, elde ettiği şöhretle şımarmış bir şair karikatürü, bir şair müsveddesidir. Bu tiplemenin belirli bir kişiye işaret edip etmediğini söylemek çok zordur. Fakat rahatlıkla Hüsni'nin hemen her yüzyılda her yerde karşımıza çıkabilecek bir tiplmeyi resmettiğini belirtmek mümkündür. Manzumede sözü edilen şair tasvirine, tahkiye üslubuna uygun bir şekilde "var idi bir şâ'ir..." ifadesiyle başlar:

*Var idi bir şâ'ir-i mecbûr-ı zen
Medh-i zenân ile olup hâme-zen* (79. beyit)

Beyitteki bu ifadeye gelenekte tahkiyevî metinlerde sıkça rastlanır. Mesela benzeri bir söyleyiş Şeyhî'nin *Harnâme*'sinde de karşımıza çıkar:

*Bir eşek var idi zâ'if ü nizâr
Yük elinden katı şikeste vü zâr* (Timurtaş, 1981, s. 3)

Daha tahkiyenin başında şairin kadınlar için şiir yazdığı ve kadınlara düşkün olduğu vurgulanmıştır. Kadına düşkünlük ve şiirde kadını konu etmek klasik edebiyatta *zen-pârelik* olarak düşünülmüştür. Klâsik Türk edebiyatında *zen-pârelik* üzerine yazdığı makalede Gökçehan Aysel Yılmaz, edebiyat metinlerinde tasvir edilen *zen-pâreliği*, kadınlara düşkün olan bir mizahî tipleme olarak yorumlamıştır (2022). Araştırmacının bu tiplemeyle ilgili olarak farklı yüzyıllardan verdiği örnekler, Hüsni'nin "kadınlara düşkün şair" tiplemesiyle benzerlikler göstermektedir:

Erkeklerin kadınlara duyduğu cinsel düşkünlüğü tanımlayan zen-pârelik, klasik Türk edebiyatında hoş karşılanmayan bir zaaftır. Nev'î-zâde Atâyi'nin Nefhatü'l-ezhâr'ında ve Sohbetü'l-ebkâr'ında, Sâbit'in Dere-nâme'sinde, Subhi-zâde Feyzî'nin Heft Seyyâre'sinde, Sünbül-zâde Vehbî'nin Şevkengîz'inde, Hikâye-i Zen Dost ya da Hikâye-i Mekk-i Zenân-ı 'Acûz'da, Fennî'nin Sevâhil-nâme'sinde, Tırsî'nin Dîvân'ında, Râmiz Mehmed Efendi'nin Zen-Dost'unda ve Bayburtlu Zihni'nin Sergüzeşt-nâme-i Zihni'sinde zen-pâreler, mizahî beyitlerle eleştirel bir üslup içerisinde anlatılmakta; hatta hicvedilmektedir (Yılmaz, 2022, s. 359).

Nitekim Hüsni'nin şair tiplemesi de taşıdığı özelliklerle bu mizahî tiplemeye uygundur. Bunun yanı sıra mesnevîde şair tanımlanırken söylenen "*Girmedî maḥbûb ise hiç ḥâbına / Leyl idi efsânesi aḥbâbına*" (84. beyit) beyti de yine gelenek içerisinde yer alan bir söyleyiştir. Söz konusu şairin tasviri yapılırken Şîrîn'den, Ferhâd'dan, Leylâ ve Mecnûn'dan bahsedilmesi de tavsif edilen kişinin kadın düşkünlüğüne işaret eder:

*Dağa bakıp eyledi Şîrîni yâd
Acı acı bağırıp ol nâ-murâd*

*Nefsini Ferhâd edip endîşesi
Kendisiyidi başınıḡ tîşesi*

*Nağmesi Mecnûni daḡi kıldı şâd
Şi'rine Leylâyı edip müstezâd* (97-99. beyitler)

Nitekim Aşık Çelebi, Edirneli Nazmî, Mostarlı Hasan Ziyâ'î, Sünbülzâde Vehbî ve Vizeli Ramazan Behiştî gibi birçok şair iki kahramanlı aşk hikâyelerinde kadınlara âşık olan erkek tiplerini zen-pâre olarak görüp eleştirmektedir (Yılmaz, 2022, s. 363). Hüsnî'nin yukarıdaki beyitlerinin de bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Üstelik Hüsnî'nin hikâyesinde sözü edilen şair, nazmetmeye kalktığı anda sürekli müennes (dişil) kelimeler kullanmaktadır. O söz ebesidir ve kendisi erkek olsa da sözü dişidir:

*Nazma şürû' etse yapardı müdâm
Cem'-i mü'enneşle mücennes kelâm*

*Söz ebesi şâ'ir idi ol kişi
Kendisi erkek idi sözi dişî* (88-89. beyitler)

Bu şairin şiiri nigarların görüldüğü bir şiirdir, şivesi ise kadınların şivesiyle aynıdır:

*Şi'ri şuvergâh-ı nigârân idi
Şivesi hem-şive-i nîsvân idi* (82. beyit)

Söz ebesi, aynı zamanda Bosnalı Sâbit'in (ö. 5 Eylül 1712) *Dere-nâme* adlı kısa mizahî mesnevisinin de adıdır. *Dere-nâme*, *Hâce Fesâd ve Söz Ebesi* adıyla da anılan 169 beyitlik kısa bir mesnevidir. Konusu gündelik hayattan alınan bu hikâyede Sâbit, Tekirdağ'da yaşayan Söz Ebesi adlı bir erkeğin âşık olduğu güzel Ermeni kadına kavuşmak için Hâce Fesâd'dan yardım almasını ve kadını iğfal etmesini anlatır (Karacan, 1990, s. 3; Koç, 2022). Hüsnî'nin bu esere de gönderme yapmış olması, anlatılan hikâyenin konusunun bağlama uygunluğu dolayısıyla muhtemeldir.

Hüsnî, bahsettiği şairin şiir dilini "sözi dişî" ve "hem-şive-i nîsvân" ifadeleriyle nitelerken aslında eleştirmektedir. Her ne kadar onun bu sözlerle şiirdeki hangi özellikleri kastettiği pek açık değilse de bunlar, klasik şiirde şairlerin söylemlerine ilişkin olarak böyle bir ayırımın yapıldığının işareti olması bakımından da önemlidir. Ayrıca onun, şair için kullandığı "söz ebesi" ifadesi de bir övgü değildir. Bu, Hüsnî'nin söze ebelik yani kadınlıkla ilgili bir özelliği yüklemesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim tezkirelerde de sözdeki "erkeklik" niteliği övgü ifadesi olarak görülmüştür:

Sâlim Tezkiresi'nde Sıdkî Kadın (ö. 1703) "zen-i merdâne-reviş", "mer'e-i merdâne-reftâr" olarak gösterilir. "Bunlar dahî hânêdân-ı ma'ârifin yâdigârlarından beyne'n-nîsvân Emetu'llâh Kadın demekle meşhûr-ı cihân olan zen-i merdâne-revişdir". "Bayrâmî tarîkindan Şeyh Himmet Efendi merhûmdan inâbet-keş olmuş bir mer'e-i merdâne-reftârdır (İnce, 2005, s. 463-464).

Yukarıdaki paragrafta yer alan "reviş-reftâr" kelimelerinin "gidiş, yol, tarz, üslûp" gibi karşılıklarının bulunduğu göz önüne alınırsa, yapılan tanımlamadan "yiğitçe, mertçe, erkeğe yakışacak şekilde üslûbu, tarzı olan kadın" anlamını çıkarmak mümkündür. Dolayısıyla Sıdkî Kadın'ın hem yiğit, mert yaradılışlı olduğu (ahlâkî değeri öne çıkarılarak), hem de şiirdeki tarzının erkek şairlerin söyleyişine uyduğu düşünülebilir. Zira Latîfî, Mihrî Hatun'un gazellerinin edasını ve şiirlerinin tarzını kadınca (*zenâne-mü'ennesâne*) olarak nitelerken, coşku ve lirizm açısından bunları yiğitçe (*merdâne*) bulduğunu belirtir: "Eğerçi işve-i eş'ârî zenâne ve şive-i güftârî mü'ennesânedür ammâ cihet-i sûz u güdâzda âşıkâne ve beyân-ı şevk u niyâzda merdânedür ne muhannesânedür." (Canım, 2000, s. 510). Burada da dikkati çeken husus, söyleyiş tarzında zenâne-merdâne ayırımının yapılması ve Mihrî'nin şiirinin buna göre değerlendirilmesidir. Sâlim Efendi ise tezkiresinde iki ayrı yerde Sıdkî Kadın'ın merdâne-reviş olduğuna değinerek bu yönünü özellikle vurgular (Morkoç, 2011).

Hâb-ı Hayâl' de tasvir edilen şairin giyim kuşamı ayrıntılı ve abartılıdır. Tavrı ve edası da giyim kuşamı gibidir. Ayrıca ceket biçiminin Londra olmasına, ayakkabılarına yapılan vurgu ile şairdeki Batı özentisine de dikkat çekilmiştir:

*Kışaca caket biçimi Londıra
Şık şık öter potin ile kundıra*

*Ortada mîrâne gezip şıklanır
Seyre çıkan dilbere 'aşıklanır (92-93. beyitler)*

1291/1874-1875'te basılan eserin yazım tarihi de muhtemelen aynı yıldır. Nitekim bu yıllar Türk edebiyatında roman ve hikâye türünün ilk örneklerinin yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladığı yıllardır. Yine aynı dönemde Batı tarzı yaşam ve Batılılaşmayı yanlış anlayan "alafranga" veya "züppe" olarak nitelendirilen tipler de edebiyatın konusu olmaya başlar. Abdullah Uçman, Ahmed Midhat Efendi'nin 1875'te yayımlanan *Felâton Bey ve Râkım Efendi* romanındaki Felâton Bey'i Türk edebiyatındaki ilk alafranga tip olarak kabul eder. Uçman, alafranga ya da züppe kavramının toplumsal hayatımızda "1826'da Yeniçeri ordusunun kaldırılmasından sonra daha ciddi biçimde girilen Batılılaşma ya da Frenk usulüne uygun yaşayış ve kıyafet tarzı ile" ortaya çıktığı kanaatinde (Uçman, 2002, s. 140).

Hüsni'nin şairin dış görünüşüne yaptığı yukarıda değindiğimiz vurgu gelenekte de karşılaştığımız bir yaklaşımdır. Yılmaz, zen-pâre tiplemesini incelediği makalesinde bu tiplemenin eserlerde dış görünüş olarak da anlatıldığına değinir:

Nefhatü'l-ezhâr'daki zen-pâre, giyim-kuşamına ve dış görünüşüne oldukça özen göstermektedir. Kıyafetlerinin kumaşı alaca ipekli olup sarığının çemberinin şekli ise kadınların kullandıklarına benzemektedir. Kuşağı sırmalı, gömleği ve yeleği özenli, parmakları yüzüklüdür (Yılmaz, 2022, s. 366).

Aslı Yerlikaya, Nev'izâde Atâyî'nin üç mesnevisindeki cinsel söylemleri incelediği yüksek lisans tezinde zen-perest tiplemesinin dış görünüşünün bu kadar ayrıntılı tasvir edilmesine, tiplemeye kadınsı özellikler yüklemek amacıyla başvurulduğuna dikkat çeker ve bunu şöyle örnekler:

Nefhatü'l-ezhâr'ın 15. hikâyesinde yer alan kadın düşkünü zampanın, kadınlar gibi oldukça süslü olduğu görülmektedir. Adamın giydikleri alaca ipekten dokunmuş işlemeli kumaşlardır ve sarığının çemberi de aynı kadınlarınki gibidir. Atâyî bu durumu alaya alarak şu şekilde dile getirmektedir: Giydiği cümle alaca perniyân / Çenber-i destârî misâl-i zenân (N. E. 2467) (Yerlikaya, 2014, s. 112).

Hikâye kısmındaki ikinci başlık "*Hâb-dâden-i şâ'ir*"dir (100-113. beyitler). Bu kısım şairin gördüğü bir rüya hakkındadır. Şair uykuya dalar ve rüyasında kendini Göküsü'de görür. Orada şairlerden oluşan bir meclis kurulmuştur ve konuları erkeklik alâmeti olan hatlar/ayva tüyleridir. Bu şairlerin kadınla işleri yoktur. Güneşle (dişil) yıldızları barışık değildir ama gündüzleri ayla (eril) aydınlıktır. Kadınlara düşmandırlar ve onları anmamaktadırlar. Bu başlıkla Hüsni konuyu zen-pâre şairden erkek güzel anlatımına yani gulam-pâreliğe getirir. Şair bu meclisin tasvirini "Yarma değil düz idi seftâlûsi" ve "Yenmedi çatlak diyü Şâm fistuğu" mısralarında olduğu gibi cinsellik içeren benzetmelerle yapmıştır. Hüsni bu mecliste bir de saki olduğunu belirtir ve bir sonraki başlıkla sakinin methine geçer.

"*Der medh-i sâkî*" (114-132. beyitler) başlığı altında gelenekteki güzel tüm vasıflarıyla ve zaman zaman argo kelimelerle anlatılmıştır. Bu saki/güzel erkektir. Kırmızı dudakları üzerinde tel gibi hattı olan bu güzelin kûh-ı billûr üzerinde belirsiz beli vardır: "*Haft idi yâkût-ı lebi üzre tel / Kûh-ı bilûr üzre belirsizdi bel*" (114. beyit) Sakinin hattının

inceliği erkek güzelin en önemli özelliğidir. Erkek güzel, buluğa ermemiş, sakal ve bıyığı yeni terlemiş olmalıdır. Yine ince bel, güzelin olmazsa olmaz vasfıdır, fakat burada Hüsnî ince belin kûh-ı billûr üzerinde olduğunu söyler. Kûh-ı billûr, billur dağ, argo bir kelimedir ve kalça anlamındadır. Bu tamlama aynı argo anlamıyla Sâbit'in *Dere-nâme'*sinde de geçmektedir:

Sabit şiir dilini konuşma diline yaklaştırma çabasında yani dilde sadeleşme arzusundadır. Bunun etkisiyle yoğun teşbihler, argo kelimeler (dünbe, şîşe, simât, mertebânî, halka, çâh, fülke, kûh-ı billûr, topkapu, tabya, çatal köprü, kalça) ve deyimler (baş komak, işi Allah'a kalmak, ardına düşmek, can vermek, can almak, kan almak, koç başun için, dağ üstü bağ, yer pek gök yüksek, kollarını sığamak, ecelsiz ölmek, önüne düşmek, giribanın çâk etmek, çeşmi kamaşmak, ağzın açmak, etrafını almak) kullanmıştır (Zengin, 2020).

*Hâb-ı Hayâl'*de tasvir edilen saki, çenesindeki hat ile, beyaz nur üzerine siyah pelerin giymiş gibidir (115. beyit). Yanağındaki ben ise o karalık verenlere öyle bir katılmıştır ki adeta Habeş mülkünü İngiltere almıştır. Klasik şiirde *ben* ya da *hâl*, kâfir ve kara olarak nitelendirilerek çeşitli unsurlara teşbih edilir. Bu teşbihlerden en yaygın kullanılanlardan birisi Habeşî ya da Habeş'tir:

Habeş, Osmanlılar tarafından Doğu Afrika'da ve M. 1555 senesinde kurulan eyaletin adıdır. Bahsi geçen eyaletin sınırları içinde Mısır, Mombasa, bugünkü Sudan'ın bir bölümü, Cibuti, Eritre, Etiyopya ve Somali yer almaktadır (Orhonlu 1996: s. 363). Habeş, geçmiş dönemde Habeşistan adıyla bugünkü Etiyopya'ya da karşılıyan bir isimdir (Dursun 1995: 488) [...] Klâsik Türk şairleri Habeş'i, daha çok çağrıştırdığı siyah renk itibariyle türlü benzetmelere konu etmişlerdir. Bunların başında da sevgilinin beni, zülfü, ayva tüyleri, kara gözleri gibi güzellik unsurları gelmektedir (Çetin, 2018, s. 43).

Habeş'in siyah ırklı halkı dolayısıyla yüzdeki siyah unsurlara benzetilmesi alışılmış bir benzetmedir ama Hüsnî bu benzetmeyi orijinal bir bağdaştırmayla vermiştir: *Beğ de kapıldı o sevâd-âvere / Aldı Habeş mülkini İngiltere* (116. beyit). Bu beyitte Habeş'in İngiltere tarafından alınması göndermesi hem tarihî bir gerçekliğe hem de siyah-beyaz tezata işaret eden yeni bir söyleyiştir. *Hâb-ı Hayâl*, İngiltere'nin Habeşistan üzerindeki tasarruf iddiaları ve bölgeyi sömürgeleştirme çabalarının yoğun olduğu bir dönemde yazılmıştır:

Fakat Avrupalı Devletlerin özellikle İngiltere'nin bölgeye yerleşmeye başlaması nedeniyle limanlar tekrar Mısır idaresinde Hidiv İsmail Paşa'ya verilmiştir. Bundan sonra Osmanlı Devleti bölgedeki hakimiyetini diplomasi yoluyla kabul ettirmek için çaba göstermeye başlamıştır. 1877'de İngiltere Osmanlı hakimiyetini sahil üzerinde kabul etme teşebbüsünde bulunduysa da Mısır üzerindeki emelleri başta olmak üzere Osmanlı Devleti için güvenilir bir anlaşma izlenimi yaratmamıştı. Bundan sonra İngiltere'nin Mısır'ı işgali ve ardından Mısır hududluğu vasıtasıyla bölgede genişleyen hakimiyet dönemi başlamıştır. Aynı zamanda İngilizler kendi çıkarlarını korumak amacıyla İtalya'ya da Habeşistan ve çevresinde genişlemeye teşvik etmişlerdir (Altun, 2020, s. 12-13).

Hüsnî, billur kelimesinin parlaklık ve beyazlık göndermesiyle saçın karalığı arasında da tezat oluşturur. Bir yandan da sakinin billur kulakları üzerine düşen kıvrım kıvrım buklelerin Çin ülkesininin hatlarla süslü kulaklarını çınlattığını söyleyerek Çin hat sanatına gönderme yapar:

*Güş-ı bilürna düşüp müy-ı çîn
Çınladı tâ güş-ı hağ-ârâ-yı Çîn* (117. beyit)

Saki kaşıyla, gözüyle, gamzeleriyle tasvir edilirken yine orijinal bağdaştırmalar kullanılır. Söz gelimi gamze, "söz bilir Osmanlı" (120. beyit) ve "delikanlı"ya (121. beyit); iki göz ile burun "dürbün"e (122. beyit) teşbih edilir:

*Ġamze degil söz bilir 'Osmānlıdır
Sözleri ma'kūl ise de cānlıdır*

*Ġamze degil bir delikanlı güzel
Alnı da bir başkaca ānlı güzel*

*Nūr ile maşnū' dü çeşme baķın
Burnı iki göz ile bir dūrbīn*

Hüsni, sakinin ağzının muhayyel oluşundan, dilinin ise cem'-i mükesser oluşundan bahseder:

*Ferd-i muhayyeldi femiñ şöbeti
Cem'-i mükesserdı diliñ lükneti (124. beyit)*

Bu beyitte *ferd* (tek, birey) ve *cem'* (çoğul, cemaat) kelimeleri arasındaki tezatla kurulan ilişkilendirme (tekil-çoğul), muhayyel (hayal ürünü) ve mükesser (çoğaltılmış) kelimeleriyle *fem* (ağz) ve *dil* (konuşma organı), *sohbet* (karşılıklı konuşma) ve *lüknet* (dil tutukluğu) kelimelerine de yayılmıştır. Beyitte anlam ustaca gizlenmiştir. Sakinin ağzı yoktur, dolayısıyla ağzın sohbeti de ancak muhayyel bir sohbet olabilir. Bu tanım gelenekteki ağz ve sohbet tasavvuruna uygundur. İkinci mısradan ise dilin peltekliğinin cem'-i mükesser oluşu ise yoruma muhtaçtır. Cem'-i mükesser, bir gramer terimidir. Arapçada çoğullar cem'-i sâlim ve cem'-i mükesser olarak iki şekilde yapılır. Cem'-i sâlim, düzenli çoğullardır, müzekker (eril) ve müennes (dişil) kelimeler için farklı çekimlerle yapılır. Cem'-i mükesser ise düzensiz (kırık) çoğullardır ve belli vezinlere göre türetilir. Sakinin dilinin lüknetinin kırık çokluklar içermesi onun meclisteki herkese iltifat göstermesi olarak yorumlanabilir. Bu saki, hem herkesin ağzını hayal ettiği hem de kimsenin sohbetine tek başına erişemediği bir güzeldir.

Saki hakkındaki bu bölümün devam eden beyitlerinde onun dişleri (125. beyit), gülüşü (126. beyit), saçları, gerdeni (127. beyit), gabgabı (128. beyit), siyah beni (129. beyit), boyu, yürüyüşü (130. beyit), kolları (131. beyit) ve bakışı (132. beyit) tasvir edilir. Bu tasvirler klasik şiir geleneğindeki güzel tasvirlerine uygundur.

Sakinin methini, şairin uykuda iken saki ile yaşadığı bir durumun anlatıldığı “*Şā'ir-i nā'imîñ rü'yet-i sākî ile telaķķî eylediği aĥvāl-i 'acibe'*” (133-144. beyitler) başlıklı bölüm takip eder. Bu bölümde şair tiplemesinin rüyasında saki karşısında yaşadığı hâl anlatılır. Bu bölümde şair rüyasında gördüğü meclisin içindedir. Sakiye bakar ve yüksek bir sesle ah eder (133-136. beyitler). Ağzından çıkan o ah şaire göre büyük bir günahdır ve âşıklığa yakışmayan bir feryattır. Meclisin de şairin de huzuru bozulmuştur (137-144. beyitler). Hüsni bu kısımda şairin hançeresinden çıkan feryadın hançerlendiğini, ortaya çıkan hiddetinin çok kötü olduğunu belirtirken “enkerlen-” fiilini kullanır. “Enker” Arapça “nekâret”ten türemiş, “çok çirkin, en kötü” anlamına gelen bir sıfattır. Hüsni, Arapça kelimeyi Türkçe çekime sokmuş ve onu fiil yapmıştır. Bu tür kullanımlara yüzyılın başka metinlerinde de rastlanır:

*Ĥançereden çıķdı o ĥançerlenip
Ĥiddet-i ca'liyyesi enkerlenip (143. beyit)*

Hâb-ı Hayâl'in 9. bölümü “*Şā'irin ru'yāda bir duĥter-i ĥurşid-peyker[1]e mülākātı'*” (145-162. beyitler) başlığını taşır. Bu bölüm şair ile sakinin yüzyüze gelişinin anlatıldığı bölümdür. Bu beyitlerde saki güzelliğiyle şairin aklını başından alır:

*Baķışı ĥahrî yüzi mihrî idi
Dānişi dehrî sözi şehri idi (151. beyit)*

Bu sakinin bakışı kahredici, yüzü güneş benzeri yakıcı, kavrayışı dehrî yani eyyamcı, sözü ise şehirlidir. Yapılan tasvirde sakinin dış görünüşü gerçekçi çizgilerle tasvir edilir: “Başda hotozla o siyeh kırdele” (155. beyit). Şiirin kahramanı olan bu güzellik karşısında şair, sinesine vurarak ah etmeye ve ağlamaya başlar.

“Şâ‘irîñ her-câyî şüretde hâli sâķinîñ sebeb-i infî‘âlî olup me‘hazda olunduğı mebhâş” başlıklı (163-180. beyitler) bölümünde şairin içine düştüğü durum anlatılmıştır. Artık mecliste bulunanların hepsi onun hâinden haberdardır. Meclistekiler ona hem kadınlara hem sakiye gönül verdiği için, içine düştüğü durumun bir ikilik olduğunu söyler. Rüstem bile bir okla iki hedef vurmamıştır (173. beyit), bir uşak iki kapıda hizmete duramaz (174. beyit), hanenin ikisi de sensiz kalır (175. beyit) derler. Meylinin kıza olduğu hâlde feryadının sakiye olmasını eleştirirler:

*Sâķiyi dil-gîr eder âhîñ seniñ
Duğteredir meyl-i nigâhîñ seniñ (176. beyit)*

Meclistekiler şaire, hedefinin ikileştiğini ve maksadının ne olduğunu sorar (180. beyit). Bu sorunun ardından şairin cevabını içeren bölüm başlar: “Cevâb-ı rengîn-i şâ‘ir-i sihr-âferîn” başlıklı bölümdeki (181-194. beyitler). Bu ve takip eden bölümlerde Hüsnî, şairin ağzından hikmetli beyitlerle aşkın insanı nasıl değiştirdiğini nakletmiştir. 11-14. bölümler aşkın âşıkta yarattığı hâller hakkındadır (181-221. beyitler). Hüsnî, “Hâl-i dünyâ ve mübtelâsında bulunan ‘adem-i vefâ” (222-243. beyitler) başlığı altında bir zamandan şikâyet bölümü açar.

Ardından gelen bölümler ise şiirin ele aldığı temel konular hakkındadır. 16-18. bölümlerde şairin şehvet tuzağına düşmesi (*Neş‘eniñ gaybûbetiyle ‘âlem-i şehvetde gördüğü nedâmet ü kâsvetî*), sakiden vuslat istemesi (*Şâ‘irîñ sâķiden istimdâd ile dehâlet eylediğı*) ve sakinin şaire bunun yanlışlığını anlatması (*Sâķinîñ inşâf ü i‘tirâz ile şâ‘iri iķâz eylediğı*) söz edilir (244-282. beyitler). Bu bölümler şair tiplerinin kadın düşkünlüğünden *civanlara*, *gulamlara* ilgi göstermesinin gerektiğine dairdir. Şair, gördüğü rüya ile dönüşür ve aldığı nasihatlerle kadınlara düşkünlükten vaz geçer ve araya cinsellik girmemek şartıyla, cemâlin en güzel yansımasının erkek güzellerde olduğunu anlar.

Takep eden bölümlerde Hüsnî şairin hikâyesini bir tarafa bırakır ve belli konularda nasihat etmeye başlar. Devam eden bölümleriyle *Hâb-ı Hayâl* bir ahlâk ya da bir âdâb-ı muaşeret kitabına dönüşürken şair, şiirde olması/olmaması gerekenlere değinmeyi de ihmal etmez. Bu bölümlerde anlatılanları şu şekilde maddelemek mümkündür⁵:

1. Nasihat: Mesnevideki ilk önemli nasihat içkinin zararları hakkındadır. “Müdmîn-i hamrîñ mazarrât-ı ‘adîde ile izâ‘a-i ‘ömr-i ‘azîz eylemek muhâţarasını müş‘ir tahzîr” (283-320. beyitler) başlıklı 19. bölümde içkinin zararları ve kişiyi düşürdüğü durumlar, içkiye kadını özellikler yüklenerek dile getirilir. İçki, üzümün kızı (ineb binti), kahpe gibi sıfatlarla anılır. Onun akli baştan alma, kandırma, küçük duruma düşürme gibi özelliklerine yer verilen bu beyitlerde bazı orijinal söyleyişler de bulunmaktadır. Sözgelimi metinde *bira* kelimesi bir beyitte şöyle geçer:

*Ser-hoş edip sıkça tayar birasın
Sonra hesâbîñ çıkarır şirasın (287. beyit)*

Mesnevide, klâsik şiir metinlerinde çok fazla yer bulmayan *rakı* kelimesi de kullanılmıştır:

*Mey-kedeci rakısını şatacak
Ser-hoş ise bir yer arar yatacak (289. beyit)*

⁵ Bu bölümlerde şaire yönelik uyarı ve tavsiyeleri *nasihat* olarak adlandırdık.

Bölümde içkinin zararları ve kişiyi düşürdüğü kötü durumlar sıralanmış ve insanlara içkiden uzak durulması tavsiye edilmiştir.

2. Nasihat: Mesnevideki ikinci önemli nasihat kişinin kötü huylu kadınlara aldanmaması gereği, nefse kapılmanın kötülüğü ve evinde mutluluğu araması hakkındadır. Şair, bu nasihatlerini “*Ta‘dād-ı nısvân ile nefse gınâ gelmeyip hâzırasıyla hüsni-i ihtilâf etmeniñ meziyyet*” (321-337. beyitler) başlığı altında anlatır. Şair hilekâr kadınlardan bahisle söze girer ve onlara esir olmanın kişiyi düşürdüğü halleri anlatır. Bu tür kadınların işveleriyle kendilerine kapılanları kötü duruma düşürdüklerini, onları kadınlaştırdığını söyler. Şairin bu beyitlerde anlattığı kadın düşkünlüğü, önceki beyitlerde anlattığı şair tiplemesinde de tasvir edilmiştir:

*Her zen-i mekkâreye olma esîr
Atma be-her tîre vü târike tîr*

*Gerçi olur ekserisi ‘işve-zen
Lîk eder şâyi‘ası merdî zen* (321-322. beyitler)

Ayrıca kişiye rahata ermek için evindeki kadına yani eşine yakın olması tavsiye edilir. Bu, “ayağında duran devlet” tir ve aksi “rahatını nefse fedâ” eylemektir:

*Nâ ‘il olam derseñ eger râhata
Hâne-nişîniñle çalış ülfete*

*Ƙolla zimâm elde iken fursatı
Depme ayağıñda duran devleti*

*Hâneñi dil-gîr-i hevâ eyleme
Râhatıñı nefse fedâ eyleme* (331-333. beyitler)

Şair bu bölümü iyi huylu kadın ve kötü huylu kadın ayrımıyla bitirir. *İyi huylu bir kadına sahip olan* erkeğin merhametinin *şehvetine galip* geleceğini, huyu güzelden bıkılmayacağını, kötü huylu bir kadınla olan kişinin ise ya sürüneceğini ya kör olacağını ya da öleceğini belirtir:

*Şâhib iseñ hūyı güzel ‘avrete
Gâlib olur merhametiñ şehvete*

*Bıkdırır insâni tîz elden güzel
Hullkı güzel kendi güzelden güzel*

*Hüsni-i tabî‘at gibi yok dil-rübâ
Sevgisi şardıqça şarar da ‘imâ*

*Hüysuz ise etdiğini tîz bulur
Yâ sürünür yâ kör olur yâ ölür*

Bu kısımda doğrudan şiire ve şaire dair bir değerlendirme yer almasa da anlatılan zaafılar, mesnevide tasvir edilen şair tiplemesinde de görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu beyitlerin şairin sahip olması gereken ahlâkî özelliklere atf yaptığı rahatlıkla söylenebilir.

3. Nasihat: “*Seyr-i cevânân ile göñül münbasıt ü mübtehic ve sū‘-i ihtilâtı ‘ayb ü nedâmeti müntic olduğu*” (338-346. beyitler) başlığı altında Hüsni, erkek güzellere duyulan aşkın, araya cinsellik girmedeği sürece Allah’ın cemâlinin seyrine yaradığını söyler. Bu nedenle ona göre, yapılması gereken şey şehvetten uzak olarak civanların cemâlini seyretmek ve onlar vasfında konuşmaktır:

*Ülfet-i hübân eder eşvâkı şen
Anda da var dâhiye-i sū 'i zan*

*'Aşk verir 'aşıkâ seyr-i cemâl
Etmese ger şehvete zevk intikâl (338-339. beyitler)*

Bu bölümde anlatılan kavram *şâhid*dir. Şair, yukarıdaki başlık altında, tasavvufî aşkta Allah'ın cemâlinin en güzel tecellisi olarak buluşa ermemiş, saç sakalı terlememiş (hattı gelmemiş) erkek güzellerin anlatımının meşruiyetine gönderme yapmıştır:

*Nazra şafâdır dil-i ferzâneye
Bu yakışır meşreb-i rindâneye (340. beyit)*

Burada sözü edilenler de şiirin ana konusu olarak Hüsni'nin poetikasının bir parçası olarak kabul edilebilir.

4. Nasihat: “*Nazar-ı pâkiñ manzûrı dâ'imâ 'izz ü 'alâ ve zîver-i âdâb ile müzeyyen ü muhallâ olup terbiyetin hüsni te'siri*” (347-372. beyitler) başlığı altında ırz, namus ve edep konusu işlenir. Bu beyitlerde ilimle edeb eşitlenir ve edepsiz bir şiirin şiir olamayacağına vurgulanır. Nitekim vurguladığı husus, Hüsni'nin şiir için gerekli gördüğü bir şarttır:

*Etmese ise 'ilme inâbet sühen
Hükm-i karîhayla degil mü'temen*

*'İlmi şî'âr etmese şâ'ir eger
Küfr ile iğrâkı nasıl fark eder*

*Şi'ri takaddüm eder 'ilm ü edeb
Farz ile te'hîr olunur müstehab*

*Terbiye-i fikr ile seyr-i hayâl
'Aklı geçip rûha eder intikal (365-368. beyitler)*

5. Nasihat: Nazımda hicvin ve şakanın tesiri hakkındadır: “*Nazm ile hicv ü şakanın vehâmet-i sū 'i te'siri*” (373-396. beyitler).

6. Nasihat: Hak etmeyenleri methetmenin doğurduğu sonuçlar ve bu tarz övgüler yapan kimselerin düştüğü gülünç durumlar hakkındadır: “*Nâ-ehl ü le'imi medh ü tavşif ye's ü nedâmeti taz'if eylediği*” (397-417. beyitler).

7. Nasihat: Kişinin kaderinden, felekten şikâyet etmesinin boşuna olduğu ve bunların acz ifadesi olduğu hakkındadır: “*Felek ile muḫbilândan şikâyet 'abes ve bunlar daḫi tab'an 'acz ile ma'yüb olduğı*” (418-422. beyitler).

8. Nasihat: Tevekkül ve kalbi tasfiye hakkındadır: “*Feyz-i tevekkül ve taşfiyye-i kalb*” (423-430. beyitler)

9. Nasihat: Hakikati ve Allah'ı bilmek hakkındadır. “*Neş'eye mülâkât ile keşfi ḫakâyık ü ma'arife-i zât*” (431-445. beyitler)

Özetle, Hüsni, *Hâb-ı Hayâl* mesnevisinde bir anlamda poetikasını oluşturur. Mesnevinin kurgusal kahramanı olan şair, gördüğü bir rüya sonrasında bir dönüşüm geçirir. Metindeki şair tiplemesinin rüya ile yaşadığı dönüşüm hem şairliğe hem de şiire yöneliktir. Eserde dönüşüm geçirmeden önce karikatürize edilmiş bir tip olarak sunulan şairin şu özellikleri vurgulanır:

1. Giyim ve kuşamı kadınsı özellikler göstermektedir. Dış görünüşüne fazlasıyla önem vermekte ve kadın tavırları sergilemektedir. Alafranga bir tiplemedir.

2. Kadınlara düşkündür, şehvet tuzağındadır.
3. Şiirinin dili kadın dilidir.
4. Şiirinin gayesi kadındır, kadın aşkını anlatır.

Rüya öncesinde, Tanzimat romanında sıklıkla işlenen *alafranga* bir tiplene olan şair, gördüğü rüya sonrasında yukarıda özetlenen hâl ve tavırlardan kurtulur, hem kendi hem de şiiri değişir. İşte bu değişim metinde aynı zamanda bir şiir poetikası olarak verilmiştir. Hüsni'nin şair tipleneşi üzerinden vurguladığı noktalar şiirin gayesine yöneliktir ve şu ana başlıklar altında özetlenebilir:

1. Şair erkek gibi olmalı ve davranmalıdır.
2. Kadın sevgisi şaire yakışmaz.
3. Şiirin gayesi erkek olmalıdır ve şair erkeğe duyduğu aşkı anlatmalıdır. Ancak bu aşk, araya şehvetin girmedigi ve gayesi ilâhî olan bir aşk olmalıdır.
4. Şiirin dili erkek dili olmalıdır.

Hâb-ı Hayâl'de Dil ve Üslup

Hüsni, metinde kendisinden önce gelenlerin muğlak ifadelerini açtığını ve anlatacaklarını Türkçe söylediğini belirtmiştir:

Açdı halef sâlifîñ iğlâkıñı
Türkçe beyân eyledi mışdâkıñı (64. beyit)

Hüsni'nin *lisân-ı Osmânî, Türkî dil, Türk dili* yerine *Türkçe* ifadesini kullandığı tek beyit bu değildir. Şair, Türkçe kelimesini, Sultan Abdülaziz'in devrinde ilim tahsilinin kolaylaşması hakkındaki beyitlerin hemen ardından gelen bir beyitte şöyle kullanır:

Oldı sühûlet-res-i 'ağd-ı zebân
Türkçe gibi söyleniyor her lisan (56. beyit)

Türkçe bir başka beyitte de sakinin tasviri bölümünde şu şekilde geçer:

Hâl-i siyeh anda 'Arab dilberi
Türkçesi yok sînesi bir Berberî (129. beyit)

Hüsni, *Hâb-ı Hayâl'de dil ve söz* kelimeleriyle de oynamış ve şiir diline dair düşüncelerini şiir üslubu içine dâhil etmiştir. Şair, daha mukaddime olarak yazdığı tarih kıtasında sözünün *şair sözü* olduğunu söylemiştir:

Efendim ma'ârif-pesendim begim
Sağa bir sözüm var beni diñle gel

Tiyatro hikâyâtına benzemez
Bu şâ'ir sözüdür degildir mesel

Hüsni, mesnevisinin bir kinaye ya da hayal uykusu olmadığını dile getirdiği Farsça beytinde anlatıklarının *sahih* ve sözlerinin de *sarih* yani açık olduğunu söyler:

În ne kinâyât ne h'âb-ı hayâl
Nutk-ı sarîh est şahîhü'l-me 'âl (78. beyit)

Mesnevîde dile dair dikkatler arasında bir başka husus da söz kelimesinin çeşitli sıfırlarla tanımlanmasıdır. Metinde söz kelimesiyle yapılan tamlamalar şunlardır: söz ebesi şair, dişi söz, söz bilir Osmanlı, sözleri makul, şair sözü, şehri söz, şive-i nîsvân.

*Söz ebesi şâ'ir idi ol kişi
Kendisi erkek idi sözi dişi* (89. beyit)

*Ġamze degil söz bilir 'Osmānlıdır
Sözleri ma'kûl ise de canlıdır* (120. beyit)

*Bakışı kahrî yüzi mihrî idi
Dānişi dehrî sözi şehri idi* (151. beyit)

*Şi'ri şuvergāh-ı nigārān idi
Şivesi hem-şive-i nisvān idi* (82. beyit)

Hüsnî'nin dil ve üslubuyla ilgili ipuçları gizleyen başka bir ifadesi ise *sühen* kelimesinde gizlidir. Şair bir beytinde *nutk-ı selîste*ki *reng-i sühenden* bahseder. Selîs bir belagat terimidir ve sözdeki akıcılığa gönderme yapar, *reng-i sühen* tamlamasındaki *reng* ise sözün yine bir başka belagat terimiyle, *rengîn* olması yani renkli hayaller/sözler içermesidir. Şairin *reng* ifadesini kullandığı beyti *cevâb-ı rengîn-i şâir-i sihr-âferîn* başlığı altında vermesi *reng* kelimesinin *rengîn* anlamında terim değeriyle kullandığının işaretidir. Bu *rengîn* ve *selîs* ifade tarzını kullanmak, şaire göre, âdetâ su üzerine nakış işlemek gibidir:

*Nutk-ı selîsindeki reng-i sühen
İşledi âb üstine nakş-ı peren* (182. beyit)

Hâb-ı Hayâl mesnevisinde Hüsnî, şâirin sakiye verdiği cevabı naklettiği bölümde şairin *sihr-i helâl* özelliği taşıması gerektiğini söyler:

*Böyle sühen sihr-i helâl olmalı
Ağlamalı halk aña yâ gülmeli* (185. beyit)

Hüsnî'nin şiir üslubuna dair en önemli dikkati şairliğin ölçüsünün şiirde gizli olduğu ve şiire bakılarak anlaşılacağıdır: Lîk sühen şahş-ı mükellef degil (378a), Reng-i sühen şâ'irin ifrâz eder (380a), Şâ'iriñ âyinesi eş'arıdır (381a), Şi'ri maqāmâtına burhân olur / Şâ'iri beytinde arayan bulur (382. beyit).

Hüsnî'nin şairliğin, söz kabiliyetinin şiirde aranması gerektiği düşüncesinin bir başka göstergesi de kalbi bir nişangâha, ağzı bir yaya, dili bir kılıfa, sözü de hedefe atılan bir oka benzettiği beytidir. Bu beyit aynı zamanda güzel bir şiir tanımıdır:

*Kalb nişangâh sühen tîrdir
Kavs dehen dil aña zihgîrdir* (385. beyit)

Hüsnî, mesnevisinde yer yer atasözü, deyimler ve halk dilinden söyleyişlere de yer vermiştir: Lağza görüşmekle doğar biñ bela (330. beyit), Öldürür âhîr seni 'ırku'n-nisâ (329. beyit), Depme ayağında duran devleti (332. beyit), Deyr yapıp etme şevâb ârzü (410. beyit), İki kapuya bir uşak hîdmete (174. beyit), Geç yetişip her işe tiz usanır (175. beyit), Bir lüleden iki havuż mı dolar (172. beyit). Bu örnekleri arttırmak mümkündür.

Şair, mesnevisinde *sihr-i helâl* sanatına başvurduğunu, sözü öne çıkardığını söylemekle, yer yer atasözlerine, deyimlere yer vermekle beraber pek çok beytinde söyleyişi öylesine inceltmiştir ki onun şiir dilini anlamak için bazı özel tabirleri bilmekle, şiirde az kullanılan kelimeleri anlamaya çalışmakla mümkün olur. Dolayısıyla Hüsnî'nin dili, hem geleneğe yaslanan hem de çağını yansıtan bir dildir.

Sonuç olarak, 19. yüzyılda yaşamış klasik Türk şiiri temsilcisi şairlerden Ayntâblı Hüsnî'nin hayatı hakkında elimizde sınırlı sayıda bilgi mevcuttur. Şairin belirlenen müstakil tek eseri *Hâb-ı Hayâl* adlı mesnevisi olup kendisi hayatta iken basılmıştır. Şiir

geleneğini iyi bildiği ve kullandığı mesnevisinden anlaşılın Hüsni'nin *Hâb-ı Hayâl*'i şiire ve şairin niteliğine dair önemli bilgiler içeren bir metindir. Manzume zamanında da dikkat çekmiş olmalıdır ki bu hacimli olmayan esere iki takrîz yazılmış, tarih düşülmüştür. Hüsni bu manzumeleri matbu nüshanın sonuna eklemiştir.

Hâb-ı Hayâl, gerçeğe dayalı bir anlatıdır. Nitekim şair, eserinin bu niteliğini hem metin içerisinde hem de manzumeye kendi düştüğü tarih şiiriyle vurgulamıştır. Ancak bu mesnevinin orijinalitesi, daha ziyade Hüsni'nin şiir ve şair hakkındaki değerlendirmelerinde aranmalıdır. Metinde konu temelde bir şairin hikâyesi üzerine kuruludur. Hüsni anlattığı şair ve bu şairin gördüğü rüya üzerinden manzum bir hikâye anlatmış ve hikâyenin ardından da tasvir ettiği şairde bulunan zaafaların çözümlerini önermiştir. Bu nedenle mesnevide anlatılan hikâye onun şiir hakkındaki bazı temel yaklaşımlarını/poetikasını ve şairlere ettiği nasihatleri içermektedir.

Hâb-ı Hayâl sadece orijinal konusuyla değil, kullanılan kelime ve kavramlar açısından da dikkat çekicidir. Mesnevide, ön klâsik (14-15. yüzyıllar) ve klâsik dönemde (16. yüzyıl) şiirin kelime kadrosunda yer alması pek de mümkün olmayan gündelik hayata dair kimi ilginç sözler ve argo ifadeler yer almaktadır. Ele aldığı konular ve bunların işleniş tarzı bakımından da *Hâb-ı Hayâl*, geç klâsik devre şiirinden de farklıdır. Kanımızca bu metin, poetikası açısından Tanzimat'la birlikte başlayan değişimlerin bir örneğidir. Kısaca vurgulamak gerekirse, Hüsni'nin *Hâb-ı Hayâl* başlıklı mesnevisi bir yönüyle kendisinden önceki şiire bağlı, ama bir yönüyle de yazıldığı dönemin kodlarını taşıyan dikkat çekici ve özgün bir metindir.

Çeviriyazıda İzlenen Yöntem

Hüsni'nin mesnevisine dikkat çeken ilk araştırmacılar Erbay ve Durukaya, eseri genel planda muhteva bakımından tanıttıkları makalelerine manzumenin çeviriyazılı metnini de eklemiştir (2015). Ancak bu metinde üzerine inceleme yapmayı engelleyen bazı okuma yanlışları vardır. Hem bunları düzeltmek hem de doğru bir inceleme zemini oluşturmak amacıyla çalışmamızın sonunda metnin çeviriyazısı hazırladığımız şekliyle verilmiştir⁶.

Çeviriyazılı metinde vezin gereği yaptığımız tasarruflar [ ] içine alınmıştır. Basım hatası olduğunu düşündüğümüz kelimeler metinde düzeltilmiş, dipnotta önce kelimenin tercih ettiğimiz şekli, : işaretinden sonra da matbu nüshadaki şekli yazılmıştır. Matbu nüshanın baş tarafına eklenen "Hatâ ve Savâb Cedveli"ndeki düzeltmelere uyulmuş, ancak bunlar dipnotta belirtilmemiştir. Manzumede geçen Arapça ayet, hadis ve ibare iktibaslarıyla Farsça beyitlerin Türkçeye çevirisi dipnotta verilmiştir. Eserdeki Türkçe kelime ve ekler mümkün olduğu kadar günümüz Türkçesine yaklaştırılarak okunmuştur. Matbu nüshadaki sayfa numaraları metinde köşeli parantez içerisinde koyu yazılarak önceki sayfanın bittiği beytin sonuna eklenmiştir. Metnin çeviriyazısı Türkiye'deki akademik çalışmalarda kullanılan transkripsiyon sistemi ile yapılmıştır.

⁶ Eser üzerine Erbay ve Durukaya ile eşzamanlı çalışılmaya başlanmasına rağmen araştırmacılar metni yayımlayınca yazımızı beklemeye almıştı. Ancak söz konusu yayındaki metinde gördüğümüz yanlışlar bizi mesnevinin incelemede ihmâl edilen yanlışları da ele alarak yaptığımız çalışmayı yayımlamaya yöneltmiştir. Amacımızın dışında olduğu için bu kısımda araştırmacıların metni ile ilgili bir doğru yanlış cetveli çıkarmak gerekli görülmemiştir.

Metin**Ḥ'āb-ı Ḥayāl**

[fe' ülün fe' ülün fe' ülün fe' ül]

1. Efendim ma' arif-pesendim begim
Sağa bir sözüm var beni dinle gel
2. Budur nüsha-i ḥ'āb u nazm-ı ḥayāl
Dil ü ṭab' a vermez kelāl ü kesel
3. Tiyatro hikāyātına beğzemez
Bu şā' ir sözüdür degildir meşel
4. Şu tārīḥ-i cevher-mişāle inan
Bu Ḥ'āb-ı Ḥayāl iletdi güzel

Sene 1291

***

Ḥ'āb-ı Ḥayāl

[müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün]

1. Besmele-i ' aşk gelip ḥāṭıra
Ḥamd ola çıkdı bu süḥen zāhire
2. Şalvele elbet müte' ākıb gelir
Ālini aşḥābını ' ālem bilir
3. Şevket-i İslām ile bi'l-iḳtizā
Bulsa gerek devr-i felek intihā
4. Bir iki üç nesl ile devr-i kamer
Encümen-i salṭanata verdi fer
5. Etdi tasalluṭ⁷ Emevī ibtidā
Az idi ol firḳada ' adl-āşinā
6. Evvel ü āḥir edilen ma' şiyet
Ekşeri merdūd-ı der-i mağfiret
7. Cümlesi yek-cirm-i ḥayāl olsa ger
Cürmi Yezīdiñ yine andan eşer
8. Buğz edicek ḥazretiñ evlādına
Kimse anıñ yetmedi imdādına
9. Aldı çerāgāhını ' Abbāsiyān
Ḳalmadı Mervāna ḥımār otladan [3]

⁷ tasalluṭ: tasalluṭın

10. Böyle haṭā üzre teşekkül eden
Devletin olamaz idi nesli şen
11. Eyledi 'Abbāsi-i 'ālī-tebār
'Ahd-i Reşide kadar 'adl-āşikār
12. 'Ākili Hārūn idi ensābının
Kadrin arar her işin erbābının
13. Ol gidicek gitdi bile itṭirād
Mes'ele-i muḥdeş ile i' tikkād
14. Mes'ele Hārūnı edip şermsār
Eyledi Mūsāya kadar i' tizār
15. Haddi tecāvüz edicek zulm-i şek
Eyledi 'Abbāsi da yolcu felek
16. Hālik olup āḫir-i esmāları
Bitdi Hulāgū ile da' vāları
17. İşte budur mülke tezelzül veren
Şevket-i İslāma tenezzül veren
18. Başka 'avāriż dokunur zimmete
Daḫl edemez maḫmiye-i devlete
19. Başka ezānın bulunur çāresi
Ye'se düşer bunların āvāresi

**Silsile-i celīle-i 'Osmāniyyenin memdūhiyyet-i beḳā-yı saltanatla tefhīm buyuruldukları
hıṣāl-i kerīmeyi beyān**

20. Gitdi dü ' illetle iki düdmān
Şāliş ile oldı mu' azzez cihān
21. Cem' -i celīlü'n-neseb-i baḫtiyār
Cem[']-i cemīlü'l-ḫaseb-i Cem-vaḫār
22. Aşl[1] şebāt-āver-i feyz-i' tilā
Fer' i nümā-baḫş-ı 'alā fi's-semā
23. Aşl[1] şen [ü] nesl[i] nikū-şenşene
Silsile-ber-silsile bā- ' an' ane
24. Şaf-şiken-i leşker-i gül-ı Moḡol
Mülkini pāk etdi ṭavā' ifden ol
25. Fātiḫ-i dervāze-i fetḫ-i kebīr
Ma' ni-i fermūde-i *ni' me'l-emīr*⁸ [4]

⁸“(İstanbul’u fetheden kumandan) ne güzel kumandandır.” (Hadis)

26. Şehm-i ğazā-sehm-i kavıyyü'l-cinān
Hey'et-i zī-şevket-i 'Oşmāniyān
27. Her biri biñ şavlet ile aldı nām
Seyf ile dünyāya verip intizām
28. Cümlesi erbāb-ı dil ü mu' tekid
Her biri yek-diger ile müttehid
29. Yok hele bu zümre-i pākizeden
Dā' iye-i nefse 'udül eyleyen
30. Cümlesiniñ maqşadı i' lā-yı dīn
'Adl ile āsūdegi-i tābi' in
31. Tā be-қыyām işte bu nesl-i hümām
Cālis-i taht-ı kıdem-i ihtişām

**Şehensāh-ı cihān 'Abdü'l-'aziz Hān Hāzretlerinin 'āmmeye hilye-i memdūhiyyet ile
metbū' iyyetini icāb eden terakkiyyāt-ı hāzıra**

32. Müstenid-i salţanat 'Abdü'l-'aziz
Merci' olup āhere ol bī-sitiz
33. Şāh-ı şehāmetver-i ĩrāniyān
Ehl-i Buḡārā-yı kerāmet-nişān
34. Zāt-ı hidiv-i halef-i div-bend
Avrupa meşhūrı nice ercemend
35. Geldi edip devletine i' timād
Her biri biñ şevk ile 'arz-ı vidād
36. Mülki münāgāhı kamu devletiñ
Menşe'idir ma' rifet ü şan' atıñ
37. Mısr [u] Buḡārāya veren 'izz ü şān
Bizdedir ol mefhar-ı ĩslāmiyān
38. Faḡr ise ĩrāna me'āl-i zemīn
Bunda da var şā' ir-i siḡr-āferin
39. Gördi bu iqlimīñ i' ānātını
Avrupa artırdı ticārātını
40. Sāde bir örnekli faţurası var
Bir çiçek ile yine gelmez bahār
41. Kesbi nümāyişle qurı şāyi' a
Bundadır ammā cihet-i cāmi' a [5]
42. Halkına maḡşūli bu mülküñ yeter
Fazlası çok devleti isnā eder

43. Niyet-i hayr üzre ise şehriyâr
Mülki olur böyle semâhat-nişâr
44. 'Azm-i 'azîzi bezedip 'aşrını
Hâzm-ı temîzi gözedip naşrını
45. Eyledi der-pîş eşer-i himmetin
Kuvve-i harbiyye ehemmiyyetin
46. Cûşa gelip himmet-i şâhânesi
Kulzümi havz eyledi tersânesi⁹
47. Zırhlılar icâd edip ejder gibi
Her biri baır üzre yürür ber gibi
48. Şımf-ı nizâmiyye çıkıp fevc fevc
Şaldı o deryâ daği berr üzre mevc
49. Fer bulup ol kuvve ile huşk u ter
Oldı berâber be-her-i baır ü ber
50. Tırk u ma'âbir yapıp bî-kuşûr
Eyledi vapur yer üzre mürür
51. Şimdi yeriş satı da şimşeklenir
Berkdir ammâ ki tekerleklenir
52. Berk semâ-zâdını teslîm eder
Bu götürüp her yere taşîm eder
53. Tayy-ı mesâfetle o burhân-ı ferd
Olmada şarşar gibi kişver-neverd

Sebeb-i tertîb-i nazm ve me'âl ü tesmiye-i Hâb-ı Hayâl

54. Verdi o sultân-ı ma'ârif-siyer
'Aşrına mensûb olan âşâra fer
55. Etdi zamânında fûnün intişâr
Kalmadı taşşilde eşkâl-i kâr
56. Oldı sühûlet-res-i 'ağd-i zebân
Türkçe gibi söyleniyor her lisân
57. Zevk-ı ma'ârifle gelip şevk-ı bâl
Kalmadı efsürde dimâğ-ı hayâl
58. Bârgahi mahmiye-i dâr-ı feyz
Hâk-i rehi meltem-i âşâr-ı feyz [6]
59. Kimseniş âşârını redd eylemez
Bâb-ı 'inâyâtını sedd eylemez

⁹ tersânesi: tersânesini

60. Kimi edip neşr ile ibrāz eşer
Cā'izesin leffen alıp neşr eder
61. Nazmı nazargāha sürüp kimi yā
Sürmeyi satıp kazanır kīmyā
62. Devr edeli çerh-i sühen mihverī
Gelmedi bir böyle büyük müşterī
63. Ehl-i kalem def' -i kelāl eyledi
Her biri biñ nükte hayāl eyledi
64. Açdı halef sālifiñ iğlākını
Türkçe beyān eyledi mışdākını
65. Ben daḥi tehyic edip efkārımı
Yokladım endāze vü miḥdārımı
66. Gelmedi hiç ḥātıra başka me'āl
Etdi hücum üstüme ḥ'āb-ı hayāl
67. Feyz-i hayāl eyledi ḥ'āb üzre cūş
Eyledim āb üstüne tarḥ-ı nuḫūş
68. Ḥ'āb degil bir şeb-i firūzdur
Rūzı hayāl-i sühen-efrūzdur
69. Ḥ'āb degil kışsa-i pür-intibāh
Aç gözünü etme hayāl-iştibāh
70. Şanma hayāl 'aşra muvāfiḳ haber
Ḥ'ābı daḥi nā'imi iḳāz eder
71. Ḥ'āb-ı hayāl eyleme ta' bīre baḳ
Bir de şu ma' nādaki te'sīre baḳ
72. Şüret-i zāhirde sühen yāvesi
Bāḡ-ı diliñ diḳḳati nev-bāvesi
73. Bu süheniñ tarḥ-ı nev-icādıdır
Maşrafı çok göñlümün ĩrādıdır
74. Çıkdı bu şüret dil-i bī-kīneden
Aḫz-ı mişāl eyledim āyīneden
75. Tarḥı zuhūrāt-ı şabīhayladır
Şerḥi sünūḫāt-ı karīhayladır
76. Aldım anı tab' -ı şafā-yābdan
Çalmadım ol kīseyi dōlābdan
77. Rāst hayāl ile bu hemyān-ı dil
Sā'ile keçkül ü taḡarcıḳ degil [7]

78. Īn ne kināyāt ne ḥāb-ı ḥayāl
Nuṭḡ-ı şarīḥ est şahīḥü'l-me'āl¹⁰
- Ta'rif-i eṭvār-ı şā'ir-i şöhret-şi'ār**
79. Var idi bir şā'ir-i mecbūr-ı zen
Medḥ-i zenān ile olup ḥāme-zen
80. Reng-i biḥīn üzre ḥayāl eyledi
Baş-ı ḥinā-rīz-i maḡāl eyledi
81. Ān-ı zenān idi anıḡ andıḡı
Bikr-i mezāmīn idi ḡullandıḡı
82. Şi'ri şuvergāḥ-ı nigārān idi
Şīvesi hem-şīve-i nisvān idi
83. Girmedi maḡbūb ise hiç ḥābına
Leyl idi efsānesi aḡbābına
84. Ḥān geḡinip verdi sefāhatle şān
Ḥāneme baḡş eyler idi ḥānumān
85. Ḳā'ide-i naḡvi ḡoḡ ezberledi
'İllet-i te'nīşe varıp terledi
86. Tā edicek mes'e-i keḡli ḡal
Eyledi tenvīr dü ḡeşm-i emel
87. Hinde rücū'ın gözedip mużmerin
Dikmiş idi ḡāya iki gözlerin
88. Nazma şürū'etse yapardı müdām
Cem'-i mü'enneşle mücennes kelām
89. Söz ebesi şā'ir idi ol kişi
Kendisi erkek idi sözi dişi
90. Gāḡ geḡip semt-i Kaḡıd-ḡāneden
Bestede meşḡ eyledi Ḳingāneden
91. Etdi ḡışık sesle hevāya heves
Şızlar idi yolda mişāl-i meges
92. Ḳışaca caket biçimi Londıra
Şık şık öter potin ile ḡundıra
93. Ortada mīrāne gezip şıklanır
Seyre ḡıḡan dilbere 'aşıklanır
94. Naḡmeler eyler idi düm tek gibi
Payṡonı ardında tekerlek gibi [8]

¹⁰ "Bu ne kinaye ne hayal uykusudur. Gerçek anlamlı açık sözdür."

95. Çıkdı o sevdā ile tenhālara
Şaldı sesi velvele şahrālara
96. Kankı maķām olduğunu seĉmedi
Geĉdigi tarlayı öküz geĉmedi
97. Dağa baķıp eyledi Őirini yād
Acı acı bağırıp ol nā-murād
98. Nefsini Ferhād edip endiŐesi
Kendisiyidi baŐınınġ tīŐesi
99. Nađmesi Mecnūnı dađı kıldı Őād
Ői' rine Leylāyı edip müstezād

Ĥ'āb-dīden-i Őā' ir

100. Őu getirip Göztepeden GökŐuya
Pek yorulup vardı derin uyķuya
101. Eyledi sīr-āb-ı Őafā uyķuyı
Gördi menāmında dağı GökŐuyı
102. Uđradı bir bezm-i Őafā-pervere
GelmiŐ idi hep Őu' arā bir yere
103. Sözlere hep ĥüsn-i berā' āt-ı ĥať
Yoķdı o dībāda Őikāf-ı ġalať
104. MaŐraları Őarmadı mākū ile
Bezleri yoķdı o Őaraķda bile
105. Mihr ile barıŐmadı yılduzları
Māh ile rūŐen idi gündüzleri
106. Her biri nisvān ile dūŐmān idi
Mihrleri anlara nisyān idi
107. Suĥre-i seyr olmadılar zenlere
Beytlerinde yođ idi pencere
108. Zevķ-ı cevān ile o bezm-i e' az
Neş'eye reyyān idi bī-duĥt-ı rez
109. Nuķlleri naĥl-i cinān ālūsi
Yarma degil düz idi Őeftālūsi
110. Bezme ġidā-baĥŐ idi ĉam fistuķı
Yenmedi ĉatlaķ diyü Őām fistuķı
111. Avrupa-kārī idi mīnālari
NaķŐ-ı ĥaťı rüy-ı muđān peykeri [9]

112. Mey degil ammâ ne şey içdikleri
Neyle hüseynî idi geçdikleri

113. Hây degil hû idi hep na' ralar
Sâkisi ferzend-i hümâyün-nazar

Der medh-i sâkî

114. Hatt idi yâkût-ı lebi üzre tel
Küh-ı bilür üzre belirsizdi bel

115. Hatt degil ol giydi libâsın zeķan
Nür-ı sefid üzre siyeh pîreher

116. Beη de kapıldı o sevâd-âvere
Aldı Habeş mülkini İngiltere

117. Güş-ı bilürına düşüp müy-ı çin
Çıladı tâ güş-ı hatt-ârâ-yı Çin

118. Her kaşı bir tîğ-ı cilâ-sâz idi
Her gözi bir şüh-ı tir-endâz idi

119. Ğamzesi Ğammâz idi her râzına
Söyler idi ' aşık-ı ser-bâzına

120. Ğamze degil söz bilir ' Osmânlıdır
Sözleri ma' kül ise de cānlıdır

121. Ğamze degil bir deliķanlı güzel
Alnı da bir başkaca ānlı güzel

122. Nür ile maşnū' dü çeşme baķın
Burnı iki göz ile bir dūrbîn

123. Vehme uyup yoķ yere bir nūktever
Ağzına var derse ğalať hiss eder

124. Ferd-i muħayyeldi femiη şohbeti
Cem' -i mükesserdi diliη lükneti

125. Dişlerini şâ' ir-i pervîn-eşer
Düşde görüp nazm ile ta' bir eder

126. Gelse eger perveriş-i feyz-i kül
Hādeye eyler idi taşvîr-i gül

127. Şaçlar idi zulmet-i küfre yaķın
Gerden[i] kâfūr-ı ziyâ-āferîn

128. Ğabğab-ı surh üzre hatt-ı nev-zuhūr
Vaķt-i ğurūb ebre ufūl etdi hur [10]

129. Hāl-i siyeh anda ‘ Arab dilberi
Türkçesi yok sînesi bir Berberî
130. Kâmeti bir serv idi ammâ yürür
Cüşiş-i reftâra ağan şu durur
131. Kolları hem-reng-i cilâ-yı beden
Bitmiş iki şâh idi billürdan
132. Bezme o âteşle edince nazar
Kulle-i çerhe fener aşdı kamer

Şâ‘ ir-i nâ’imin rü’yet-i sâkı ile telakki eylediği ahvâl-i ‘ acîbe

133. Râ’i ise bükdi belin râ gibi
Yatdı o bezme bayılıp bâ gibi
134. İster idi mahrem-i esrâr ola
Kendi de ol bezm ile hem-kâr ola
135. Eyledi ol bezme hafıyyen güzer
Meclise hırsız gibi girdi gider
136. Sâkiye diğkatle nigâh eyledi
Şavt-ı bülend ile bir âh eyledi
137. Bir güneh etdi ki degil âh yek
Resmi zühür eyledi pencâh yek
138. Âh degildir o belâ-yı siyâh
Çıkdı cahîm üstüne hacm-i günâh
139. Âh degildir o huvâr-ı baçar
Müdhiş idi ‘ icl-i selefden beter
140. Gâv-ı zemîne yakışır bir şadâ
Ürkdi o sesden daği şevr-i semâ
141. Ser be-hevâ yükselip ejder gibi
Tutdı semâvâtı sesi yer gibi
142. Perde-şiken şayha-fiken bî-uşul
Hazret-i ‘ aşkı da gücendirdi ol
143. Hançereden çıkdı o hançerlenip
Hiddet-i ca‘ liyyesi enkerlenip
144. Şağş-ı huzûr ile bozup arayı
Neş’e yedi yerde yedi yarayı [11]

Şâ‘ irin ru’yâda bir duhter-i hurşid-peyker[1]e mülakâtı

145. Etdi o h’âb içre teşahhuş hayâl
Başdı o kâbûsı gelip başka al

146. Bir de o hâl üzre görüp duhteri
Doğdı felekde iki sa' d-ahterî
147. Kıddine mecbür idi nev-resteler
Zülfine bağlandı yeni besteler
148. Görđi degil rüy-ı gülef-giri düz
Vermedi âyinesi hiç aya yüz
149. Berķ-ı felekden yüziniğ ğâzesi
Bâl-i melekden eli yelpâzesi
150. Vesme dü ebrüda hař-ı besmele
Bunda çatallandı biraz mes'ele
151. Baķışı kaħrî yüzi miħrî idi
Dâniři deħrî sözi řehrî idi
152. Az kızarırdı femi pistânınığ
Çigce idi mîvesi bustânınığ
153. Parladı zer-halka-i bend-i kemer
Hâlede ğayretle řıķıldı kaħer
154. Nâfesi medħinde dere atladı
Esb-i kaħem düşdi yere çatladı
155. Başda ğotozla o siyeh kıurdele
Herkesi püsküllü belâdır hele
156. Çünkü kaħem-büsına ħâ'il idi
Kundurasi altını hep yer idi
157. řâ'ir ise buldı ğam-ı tâzesin
Çekdi bir âħığ iki ħamyâzesin
158. Ortada bir nîze döner kaħan iki
Mücrimi bir ħayf ki zindân iki
159. Ol meħi görmezlenip a' mā ğibi
Döndi o miħr üstüne ħırbâ ğibi
160. Gök ğibi ğürlerdi olup sine-zen
Aħmada bārân-ı belâ dîdeden
161. Doğdı o serd âħ ile her kaħre řu
Eşk degil meclise yağdı dolu
162. Yař doķunup defter-i a' mâlîne
Uymadı dökdükleri icmâlîne [12]

Şā' irin her-cāyī şüretde hāli sākīniñ sebep-i infi 'āli olup me'ħazda olunduğı mebhās

163. Sākīyi pür-çin edip āh-ı keder
Dūd ile islendi o sūtlaş-ı ter
164. Eşk ise bir yüzden edip bī-ħuzūr
Bozdı gülün revnaķını āb-ı şūr
165. Gözyaşımı yā o ecel şerbeti
Hāzim-i lezzāt u ħayāt āfeti
166. Meclis olup vāķı' adan munķabız
Oldı ŧulū' āt-ı şafā munķarız
167. De 'be muğāyir idi vāz' -ı bedi
Terk-i te'eddüble günāh eyledi
168. Zemzemesi ra' d-ı ' alāyim-eşer
Melhemesi verdi zevālin ħaber
169. Kālmadı meclisde şikībe mecāl
Etdiler aħvālını andan su 'āl
170. Şöyle ki ey zevķ-ı dile bī-ħaber
Verdi kesel neş 'eye bu derd-i ser
171. Hiç şu' ūr eylemediñ n'etdiñ
' Aķıl eder mi ' acabā etdiñ
172. Bir lüleden iki ħavuz mı dolar
Şulasa bir çeşmeyi ancaķ şular
173. Rüstem iken kuvve-i tedbīr ile
İki nişān almadı bir tīr ile
174. Kāfil olursa bu gelip ħayrete
İki ħapuya bir uşāķ ħidmete
175. Geç yetişip her işe tīz uşanır
Īāneniñ ikisi de şensiz kalır
176. Sākīyi dil-gīr eder āhıñ seniñ
Duħteredir meyl-i nigāhıñ seniñ
177. Gözleriñ iki görür aħvel gibi
Sözleriñ ezrāb iledir bel gibi
178. İşte şu meh-peykere bī-ħāl [ü] ħať
Mihri bedel ańlama vāz' -ı ħalať
179. Ańladıķ efkārıñı ey şahş-ı ħām
Her dü mülāķāt ile zevķiñ temām [13]
180. Böyle midir söyle nedir maķşadıñ
Çünki ikileşdi seniñ merşadıñ

Cevâb-ı rengin-i şâ'ir-i sihr-âferin

181. Şâ'ire geldi o zamân intibâh
Kuvve-i nuṭkıyyesin etdi penâh
182. Nuṭk-ı selisindeki reng-i sühen
İşledi âb üstüne naṣṣ-ı peren
183. Feyz-i hayâl üzre olan fikreti
Bir kıl ile bağladı biñ şoḥbeti
184. Ṭab' ı bulup luṭf-ı ḥiṭâb üzre tâb
Verdi sözi şa'lebe ḥ'âb içre ḥ'âb
185. Böyle sühen sihr-i ḥelâl olmalı
Aḡlamalı ḥalk aña yâ gülmeli
186. Resm-i temennâyı edâ eyledi
Şoḡra bu vech ile nidâ eyledi
187. Ey ḥalef-i bezm-i kibâr-ı selef
Her biri biñ neş'e ile mu'telef
188. Fıkraları ḥüsn-i edâ meksebi
Nekreleri tıfl-ı hayâ mektebi
189. Ey ki eden muṭrib-i ḥoş-gûları
Rûḥa gıdâ-baḥş-ı hayât-âverî
190. Olsa da hengâme qarâr üzre ger
Vermede evvelki şadâdan ḥaber
191. Ey ki eden sâki-i meh-rûları
Bezme ziyâ-baḥş-ı şafâ-güsterî
192. Şoḥbeti aḡyâra şikâk üzredir
Meclise evvelki vifâk üzredir
193. Böyle gerek devr-i dem-i encümen
Böyle gerek ṭavr-ı Cem-i encümen
194. Hem kıra bezm-i ṭarab-ı dâveri
Hem şora 'azm-i 'aceb-i kemteri [14]

Şâ'irin neş'e-i kâmil ile murâfakat-ı ezeliyyesi

195. Neş'e idi tâ ezeli hem-demim
Yevm-i vilâdetde daḡi tev'emim
196. Şoḡra edip cevfi-i meşâma güzer
Ḥükmi kuvâ-yı bedene verdi fer
197. Maḡz-ı neşât ile olup pür-hayâl
Ben aña lafz edem o ma' nâ me'âl

198. Ben aña fānūs o mişkāt idi
Siretime sırren o mir'āt idi
199. Ben aña 'āşıkđım o ma' şük idi
Ben aña nāţıkđım o manţük idi
200. Nāleme meftūn idi bī-güft-gū
Girye dem-ā-dem idi bī-ārzū
201. Girye ki pistāna olup sille-zen
Zā'ika-i zevka şıgındı leben
202. Neş'e berā' atle kemāl-āşinā
Ben ise bir māh-ı nev-i kem-ziyā
203. Ağlar idim bilmez idim n'eydigim
'Aşık u hevā ile dolu n'eydigim

Ĥāl-i şabāvet ü bülūga muķārenetde neş'eniņ cilve-i intikāli

204. Etdi şabā üzre terennüm şabā
Neş'e-nümüd olmadı eski şadā
205. Döndi hevā neş'e-i pür-zürda
Başka nevā inledi tanbürda
206. Tāzeler ile olaraq ney-süvār
Oldı hevā neş'ede āhū-şikār
207. Neş'e ber-āverde-i zād-ı şıgar
Oldı bülūga şıla-i mā-ħazar
208. Geldi şafā nevbeti fevvāreye
Verdi şu ney-zen yine başpāreye
209. Duydı sesin muţrib-i şūr-efgeniņ
Ėılzet ile çıkdı demi ney-zeniņ
210. Ėitdi ĥuzūzāt-ı ĥakikat-tırāz [15]
Geldi dem-i şoĥbet-i zevk-ı mecāz

Neş'eniņ şā'ire ifā-yı naşāyih-i mü'eşşire eyledigi mebħaş

211. Lezzet-i pişin gelip ĥātıra
Neş'e vedā' etdi dem-i ĥāzıra
212. Andırarak dāhiye-i keşreti
Söyledi vaĥdetde olan şoĥbeti
213. Var idi bir 'işret-i ķuds-āşinā
Neyle degil meyle diñeldi şafā
214. Ĥāl ise Manşūr idi berdārsız
Bāl ise mesrūr idi aĥyārsız

215. Āb-ı feraḥ reṣḥa-i ' irfān idi
Anda ḳadeḥ mağz-ı ser-i cān idi
216. Ḥalvete mu' tād idi ol encümen
Orṭada yek-reng idi sırr u ' alen
217. Bağteten açıldı büyük bir sefer
Ric' ate bu ' ālem olup reh-güzer
218. Oldı fenā merṣad-ı sūy-ı ebed
' Ahde vefā üzre verildi sened
219. Devr-i ḳurūn eyleyerek her dü yek
Geldi bir[i] fürce bulup cüft tek
220. Etdi temennā-yı sükūn intikāl
Hiç diyen olmadı dur burda ḳal
221. Tehlikeli mevḳi' e geldikde biz
Ḥ' āba düşüp oldı füzūn emnimiz
- Ḥāl-i dünyā ve mübtelāsında bulunan ' adem-i vefā**
222. Geldi ṭahāret¹¹ demi dünyā budur
Muḥtelimiñ gördügi ru' yā budur
223. İşte budur yārine ağıyār olan
İşte bu hem-kārına ḡaddār olan
224. Şīvesi mühlik elemi cān-şikār
Ḥüsnine aldanma firengisi var [16]
225. Düşmene dost düşmen olur yārine
Uymadı bir kimseniñ efkārına
226. Va' di ḫulūl eylemeden fevt olur
Şoḡraki iḫsānı daḡi mevt olur
227. Dehr doḡuz ḳubbeli ḫammāmdır
Müşterisi vālih ü sersāmdır
228. Maḡzeni pür-çirk-i ḡam-ı ārzū
Şuyı sirişk-i elem ü āb-rū
229. Ṭuhrı şükūk üzre çü su' r-ı ḫımār
Ekşerisi pāk girip pis çıkar
230. Dehr ki bir bezm-i nedāmet-maḡar
Tefriḳası ḡā' ile cem' i keder
231. Hey' et-i mecmū' ası hep tīre-dil
Her biri yek diğeriñe münfa' il

---

¹¹ ṭahāret: ṭahādet

232. Ekşeri küp gibi dolar mey ile
Sırları meydāna çıkar kay ile
233. L̄ik teh̄i kalmadı hiç humları
Şavdı Felāṭun gibi çok Volteri
234. Çengisi çingāne ṭabī' atlıdır
Çihresi çirkīn sesi fūrḫatlıdır
235. Anda nedīmān-ı nedāmet-ḫarīn
Şirzime-i 'Ād gibi nādīmīn
236. Bezmiṅ 'ulüvvü'l-himemi dehr-i dūn
Sāḫisi ser-keş ḫadeḫi vājgūn
237. Lāne-i zūnbūrda dest-i emel
Niş-i ciğer-dūzda zevḫ-ı 'asel
238. 'Āriyetī bu güher-i 'āfiyet
Şāḫibiniṅ rengi yok ister gözet
239. Bir tutup idbār ile iḫbālını
Üstüne māl etme fenā mālını
240. Eyle ḫazer reh-zen-i çālākden
Geç bu güzergāh-ı ḫaṭarnākden
241. Anladın a 'ālemin ārāmını
Önce düşün ḫaybetin encāmını
242. Pekçe yapış 'ārif isen pendine
Kendine gel kendine gel kendine
243. Kalmadı evvelki muvālātımız [17]
Bā'ış-i hecr oldı mülākātımız

Neş'enin ḡaybūbetiyle 'ālem-i şehvetde gördüğü nedāmet ü ḫasvetī

244. Neş'e temām eyledi nuşḫın hemān
Oldı nihān ḫāne-i cān içre cān
245. Dilde faḫaṭ ḫaldı hevā āh ile
Tende kesel miḫnet-i cān-kāh ile
246. Behre-i perhīz degil tūş-ı cān
Na'ra-i ber-ḫīz ise der-gūş-ı cān
247. Çekmedi dil 'aşḫ-ı mecāziden el
Ser be-girān-zevḫ dü pā der-vaḫal
248. Kaldı o cizr üzre gönül nekbetī
Korḫuluḡı ḫırşa verip cūr'eti

249. Nefs[i] rükün etdi dem ü 'işrete
'Aklı zebûn etdi ğam u kâsvete
250. Sırlayıp âyîneyi jeng-i zeled
Eyledi ma' kûs-nümâ-yı emel
251. Neş'e-i dîrîni dil-i bî-ķarâr
Hüsn-i cevânân u nisâdan arar
252. Sâķiye ol dem ki nigâh eyledim
Şanma 'abeş bir uzun âh eyledim
253. Düşdi zekân çâhına tıfl-ı nigâh
Ka' rına medd etdi resen dest-i âh
254. Duhta nazar-bâz-ı rükün oldı çeşm
Şanma 'abeş eşk-nümün oldı çeşm
255. Âteş-i ruhsâr ile yandı nazar
Çeşm o harîķ üzre dönüp şu seper
256. H'âh püser h'âh zen-i şive-kâr
Her biriniñ biñ ğam-ı cân-kâhı var
257. Hüsn-i mecâz üzre degil hâşılı
Ehl-i diliñ şöhet-i zevķ-ı dili
258. Mezheb-i hûbânıñ olup sâliki
Olmadı 'aşķ-ı Hânefi Mâliki
259. Tâ ki hevâdâr-ı bütân oldı dil
Ķanķı zamânında şafâ buldı dil
260. Evvel esîr-i ğam-ı hicrân olur
Vuşlat 'aķîbinde peşimân olur [18]
261. Nefse o lezzâtı ki şehvet verir
Evveli zillet sonı haclet verir
262. Her kim olur nefse itâ' atle ķul
Muhteşem olsa yine 'âdîdir ol
- Şâ' iriñ sâķiden istimdâd ile dehâlet eylediği**
263. Ey sened-i bezm-i kirâm-ı ledün
Ber-men-i miskîn to yek nazra kon¹²
264. Eyle ki bâyeste-i minnet benim
Eyle ki şâyeste-i himmet benim

¹² "Ey Allah katının ulular meclisinin dayanağı! Sen, ben miskinın üzerine bir nazar et."

265. Bir kadeh-i mey verip elden hemān
Sāḳi ayağ üzre amān el-amān
266. Teşne-dilim neş'eye kandır beni
Ol keremi et ki utandır beni
267. Bir kerem et neş'eye dā'ir ola
Zevkı huzūr ehline zāhır ola
268. Zarf o rahīk ile bulup zevk-ı tām
Üstüne ser-püş ola miskü'l-ḥitām
269. Neş'e-i dīrīn ile bul arayı
Vuşlata irgür dil-i bī-çāreyi

Sāḳīnīn inşāf u i' tirāz ile şā'iri ikāz eylediği

270. Neş'elenip sāḳi-i sīmīn-beden
'Arz-ı günāh ile münācātdan
271. Raḥma gelip şā'iri şermendeye
'Aşık-ı dīrīne-i efgendeye
272. Nīm-tebessümle edip nīm-nigāh
Eyledi yek laḫzada dervīşi şāh
273. Şā'iri maḫcūb-ı ḥiṭāb eyledi
Remz-i nezāketle 'itāb eyledi
274. Ey emeli ḫayr-ı sa'ādet-ḫaber
V'ey 'ameli şerr-i şekāvet-eşer
275. Rūḫ iledir terbiyet-i 'aqlıñız
Şaḫş iledir meşgālet-i naqlıñız
276. Fi'l-i muḫil 'aql-ı şafā-ḫīziñe
Bu lahana tırşusu perhīziñe
277. 'Aql şafā üzre bozuk zā'iḳa
Zehr qarışmış 'asel-i fā'iḳa [19]
278. Baḫ ne güzel nazm-ı 'ibārātıñız
Meclisi mest etdi ifādātıñız
279. Sende ki var zevk [ü] şafā-ḫīz-i cān
Bī-mezedir şoḫbet-i duḫt u cevān
280. Neş'e-i ma'kūl gerek ādeme
Zevk-ı kesel-baḫş-ı beden yek-deme
281. Zevk-ı beden neş'e-i kāmīl degil
Maşrafa irādı muḫābil degil

282. Cisme temās etse eger bir sürūr
Ġā'ib olur maḥzar-ı dilden ḥuzūr

Müdm-in-i ḥamr-ı mażarrāt-ı 'adīde ile izā'a-i 'ömr-i 'azīz eylemek muḥātarasını müş'ir taḥzīr

283. Düşme Begoglunda 'ineb bintine
Neş'e verir şey degil ol sintine

284. Girme o kaḥbe gidiniḡ koynına
Aşma ciger yer kediniḡ boynına

285. Verse de ḥüsnüyle veleḡ kızları
Para 'aleyhinde o Leh kızları

286. Şīveli düzgünce ise mey-fürüş
Liradan evvel bozulur naḡd-i hūş

287. Ser-ḡoş edip şıkça tayar birasın
Şoḡra ḡesāb-ıḡ çıkarır şırasın

288. Varıḡı evvelce alıp ḡayb eder
Sevḡ edip ol zevka seni 'ayb eder

289. Mey-kedeci rakısını şatacaḡ
Ser-ḡoş ise bir yer arar yatacaḡ

290. Eyleyicek bu iki emr intikāz
Devr-i teselsülle ḡalır i' tirāz

291. Arada bir iki şīşe kırılır
Parasın anıḡ daḡı ser-ḡoş verir

292. Böyle sever mey-kedeci dōstunı
Para tükendikte şoyup üstünü

293. Seyl gibi pūr-keder āşüfte-ser
Aḡlayarak köprüden imrār eder

294. Şer' -i Ḥudā ḡayretini celb eder
Ḥadde bedel mey-kedeci ḡarb eder [20]

295. Evde iç aḡşamcılıḡıḡ var ise
Ḳuvve-i zāhriyye ḡafādār ise

296. Az içip ehliḡ ile çok rāḡat [et]
Anı da terk etmek içün niyyet et

297. Her ne ḡadar sevse seni hem-seriḡ
Neş'e-i ma' rūfı bozar münkeriḡ

298. Zevḡ ile eylerse saḡa imtişāl
Ḥilye-i nāmūsa gelir ibtizāl

299. Olsa selâmlıkda müdâm ‘işretin
Zümre-i aḥbâb ile ünsiyyetin
300. Zât u şu‘ûrun dan olup bî-ḥaber
‘Ārız olur araya reng-i diger
301. Gündüz alır hep ağalar naḫşın
Gece ḥalâyık götürür na‘şın
302. Neş’esi yok acısı çok bir şudur
Ser-ḥoş ser-ḥoş eden işte budur
303. Ağzın evvel kaçırıp dadını
Şonra da ser-ḥoş çıkarır adını
304. Düşmeden evvel düşün encâmını
Tutma sebep kimsenin ibrâmını
305. Nefs saḡa şüreb için emr eyleyen
Dâmenin âlüde-i ḥamr eyleyen
306. Ḥamrda var ise gören bir şafâ
Ḥaste olup zehrden almış şifâ
307. Zülmeti fark eylemeyen nürdan
Neş’e bulur şîre-i engürdan
308. Ser-ḥoş olan ser ḥum-ı mey-ḥânedan
Fark edemez ḥâneyi vîrânedan
309. ‘Ākıl ise müdmin-i bî-çâre ger
Gözyaşını meyle berâber içer
310. Meyden olur münselib ârâm-ı dil
Neş’esi maḥşûlünün ‘öşri degil
311. Zür-ı neşâınca o maḥmûr eder
Şîre cebânet getirip mor eder [21]
312. Tut ki o [va]ḳt içre eder ol şafâ
Bir iki sâ‘at seni ḡamdan rehâ
313. Derd-i seri şonra gelir ol demin
‘Avdeti de başlıca ḡamdır ḡamın
314. Gerçi seri zevḳ-ı demi mest eder
Müdrîke-i ‘aḳlı ḡamı pest eder
315. Ġâlib olur olsa dil-efrûz-ı Cem
‘Aḳl ḡıyâbında gelen zevḳa ḡam
316. El süren ayaḡına maḥhûrudur
Eḡ ilerü düşmeni mecbûrudur

317. Her deminiñ biñ ğamı var muṭlaḳā
Yā ki zuhūr etmiş ise bir ḫaṭā
318. Mürtekib-i 'özr firāvān olur
Geldigine bezme peşimān olur
319. Gece verir şürbi muvālāta fer
Şubḫ olıcaḳ şorma o demden ḫaber
320. Anda geçer vaḳt-i namāz u du'ā
Zevḳımı idrāk edene eş-şalā

Ta' dād-ı nisvān ile nefse ğnā gelmeyip ḫāzırasıyla ḫüsn-i iḫtilāṭ etmeniñ meziyyeti

321. Her zen-i mekkāreye olma esir
Atma be-her tıre vü tārıke tır
322. Gerçi olur ekşerisi 'işve-zen
LİK eder şāyi'ası merdi zen
323. Tıut ki cevāz üstüne bir şāh-nāz
Verdi saña vuşlat için imtiyāz
324. Nefse temevvülle gelip iştiḫā
Eylemez ol lezzet ile iktifā
325. Olsa da her ḫüsn ile ger cilveger
Yine eder ğayra ta'alluḳ nazar
326. Ḫüsn ile ra'nā görünür ibtidā
Ḫānede ḳaldıḳca ḳalır 'ādetā
327. Şāf beyāz olsa eger her yeri
Eyler emel bir de güzel esmeri
328. Aña da nā'il olıcaḳ mā-ḫaşal
Başḳa kesim üzre arar bir güzel
329. 'Ārız olur cismiñe za'f-ı kuvā
Öldürür āḫir seni 'ırḳu'n-nisā [22]
330. Taşradan etsen daḫi meyl-i zinā
Laḫza görüşmekle doğar biñ belā
331. Nā'il olam dersen eger rāḫata
Ḫāne-nişiniñle çalış ülfete
332. Ḳolla zimām elde iken fırsatı
Depme ayağında duran devleti
333. Ḫāneñi dil-gir-i hevā eyleme
Rāḫatıñı nefse fedā eyleme

334. Şāhib iseñ hūyı güzel ‘avrete
Gālib olur merḥametiñ şehvete
335. Bıkdırır insānı tiz elden güzel
Hulķı güzel kendi güzelden güzel
336. Hüs-n-i ṭabī‘at gibi yok dil-rübā
Sevgisi şardıķça şarar da’imā
337. Hūysuz ise etdigini tiz bulur
Yā sürünür yā kör olur yā ölür

Seyr-i cevānān ile gönül münbasıt u mübtehic ve sū’-i ihtilāṭı ‘ayb u nedāmeti müntic olduđı

338. Ülfet-i hūbān eder eşvākı şen
Anda da var dāhiye-i sū’-i zan
339. ‘Aşķ verir ‘āşıkā seyr-i cemāl
Etmese ger şehvete zevķ intikāl
340. Nazra şafādır dil-i ferzāneye
Bu yakışır meşreb-i rindāneye
341. Yok gibidir şimdi o zevķ-āşinā
Varsa da az zimmet-i hıfz-ı hayā
342. Çok bulunur rind-i sühen-sāz-ı ‘aşķ
Lāf-zen-i şıdķ-ı dehen-bāz-ı ‘aşķ
343. Görse bir āyīneli maḥbūb eger
‘Āşık-ı dīdār idigin baḥş eder
344. Hıfz u şıyānetden açar şöḥbeti
Ülfete yatdıķça bozar niyyeti
345. Şanma hele fā‘il olursa muşır
Mużmeri fi‘liyle kalır müstetir
346. Muttaşıl ise açılıp hem-seri
Gā’ib iken bāriz olur mużmeri [23]

Nazar-ı pākini manzūri dā’imā ‘izz ü ‘alā ve zīver-i ādāb ile müzeyyen ü muḥallā olup terbiyetini hüs-n-i te’sīri

347. Pāk-nazar ehlini pāk eyleyen
‘İrzini vāreste-i bāk eyleyen
348. Zevķini ise seyr-i cemāl ‘ālemi
Ehlini bul zevķinin ol hem-demi
349. Sīm-beden gonçe-dehen ehl-i fen
‘Āşıkā müştāk ola ma‘şūķ inen

350. Şoĥbeti sırr-ı süĥene cân ola
Neş'e ĥayâlâtına ĥayrân ola
351. Cebhe verip çeşm-i dile mehce fer
Lehce-i naĥlinden ala behce fer
352. Sen de cilâ-baĥş-ı nigâĥ ol aĥa
Ķâbil ise ĥıl nazarıĥ kîmyâ
353. Aç gözini 'aynek-i 'irfân ile
Seyr-i sümüvv-âver-i iĥân ile
354. Nazraĥ olup mûriş-i 'ilm ü edeb
Vâsıta-i raĥmet-i ecdâd u eb
355. Nisbetiĥ olsun aĥa zevĥ-ı ĥelâl
Neş'e-dih-i şevĥ-ı bülend-i me'âl
356. Genç ise ol pîr-i süĥen-dân ola
Genc ise ol baĥş-ı firâvân ola
357. Mevhibet-ârâ-yı ledün-âşinâ
Ehl-i dil-i Bîdil ü Selmân-edâ
358. Şadri sünûĥân-ı şafâ müş'iri
Şi'ri ecell-i sened-i eş'arı
359. 'İlm ile i'zâz ede 'irfânını
Safsâţadan pâk ede burĥânını
360. Zevĥı ĥayâl ile zuhûr eylesin
Şoĥbeti revĥ ile ĥuzûr eylesin
361. Çünki süĥen küdek-i nâzendedir
Pûr-ı ĥayâl-i dil-i zâyendedir
362. Terbiyeti doĥmadan evvel gerek
Nefĥ-i füyûzâtı mükemmel gerek [24]
363. Fikr-i neyâmûz-ı edeb kec olur
Sâye-i a'vec yine a'vec olur
364. Olsa da 'aĥl üzre muĥayyel kelâm
Mûnis-i lafz olmaz 'ayânen merâm
365. Etmez ise 'ilme inâbet süĥen
Ĥükm-i ĥarîĥayla degil mü'temen
366. 'İlmi şî'âr etmese şâ'ir eger
Küfr ile iĥrâĥı naşıl fark eder
367. Şi'ri taĥaddüm eder 'ilm ü edeb
Farz ile te'ĥîr olunur müsteĥab

368. Terbiye-i fikr ile seyr-i hayāl
‘Aklı geçip rūḥa eder intikāl
369. Ṭab‘ [1] tefennün ile vüs‘ atlenir
Kuvvesi gitdikçe bedāhetlenir
370. Ṭab‘ [1] reşīd olsa da hem-çün Lebīd
Yine olur terbiyeden müstefīd
371. Himmet-i te’sīr-i süheyl-i nazar
La‘l eder aḥcārı siyeh ḥāki zer
372. Ḥāşılı her sengde var bir güher
Foyası miḳdārı televvün eder

Nazm ile hicv ü şakanın veḥāmet-i sū’-i te’sīri

373. Hicv ü şakadan götür ünsiyyeti
Şā‘ir ölür zinde qalır şoḥbeti
374. Aşl-ı ḥalef şā‘ire mazmündür
Nisbeti evlāddan efzündür
375. Bu degil iḡrāk u hayāl-i muḥāl
Belki bu da‘vāya vuḳū‘ı mişāl
376. Baḳsaḅa bir ān degil muḥteḳar
Ḥāri-i ferzend ile mecd-i peder
377. Sū’et-i fer‘aşlı zelül eylemez
Töhmet-i Zeyd‘ Amrı melül eylemez
378. Līk süḅen şaḥş-ı mükellef degil
Cevher-i cism üzre mü’ellef degil
379. Nīk ü bed andan ne ki eyler zuḥūr
Ḳā’iline ‘ā’id olur bi’z-żarūr
380. Reng-i süḅen şā‘irin ifrāz eder
Şıḅgat-ı aşliyyesin ibrāz eder [25]
381. Şā‘irin āyīnesi eş‘ārıdır
Sırrı şühūd-āver-i mişvārıdır
382. Şi‘ri maḳāmātına burhān olur
Şā‘iri beytinde arayan bulur
383. Nuṭḳ-ı beşer ma‘den-i her ḥayr u şer
Şarfi ḳolay ḥıfz u şaḥābet hüner
384. Sehl ise de şaḳḳ-ı şifāh eylemek
Ṭāḳat-i ḥamyāzesi düşvār pek

385. K̄alb nişāngāh sühen t̄irdir
K̄avs dehen dil aña zihḡirdir
386. Zaḥmı dem-ālūd degil t̄iriniḡ
Demrene yok ḥāceti te'şiriniḡ
387. Nāvek-i peykān çıka ger yaradan
Sūzişi çıkmaz dil-i bī-çāreden
388. Her ne kadar etse de vaqt intikāl
Çıkmaz içerden eşer-i infi'āl
389. Zālīm olur keşmekeş-i k̄inede
K̄inesi peyveste kalır s̄inede
390. Hāşılı hicv eylemeden el-ḥazer
Ġayzı degil k̄ābil-i 'afv u ḡuzer
391. Münteşir olduḡça büyür yarası
Yaḡlı kara gibi karar karası
392. Şā'ire vermez şeref-i sermedī
Ḥaşmına 'azv etdiği 'ayb u bedi
393. Yoḡ ise anda ne revā iftirā
Var ise yetmez mi aña ol belā
394. Hicvsiz ol ḥāl ile maḡzūl olur
Kendi ezāsıyla cezāsın bulur
395. Her nice nā-ḥoşsa da ol vaż'-ı kec
K̄alma ḥoş imdi ile ḥoş gör de geç
396. Her demi naşr üzre bulur bī-sipāh
Muḡtedir iken eden 'afv-ı ḡünāh
- Nā-ehl ü le'îmi medḡ ü tavşif ye's ü nedāmeti taz'if eylediği**
397. Medḡ ise nā-ehlini taḡbîḡdir
Hicvi kadar cehlini teşriḡdir
398. Şi'r ile yokdur ḥarın ünsiyyeti
Var mı cevniḡ cevhere bir nisbeti [26]
399. Nükte-şinās olsa bile ehl-i cāh
'İllet arar olmayıcaḡ ḥayr-ḡ'āh
400. Şaḡş-ı le'îm olsa da nazm-āşinā
Ṭab'-ı selim eylemez 'arz-ı menā
401. Çünkü degil niyyeti inşāf ile
'Arşa çıkarsan daḡi evşāf ile

402. Ehline Bū Cehl kadar ‘ayb eder
Beyti bilip de şerefin ğayb eder
403. Beytiñe¹³ Haccācı qarīn eyleme
Göñlüñi mekrinden emīn eyleme
404. Şanma hıṭābım¹⁴ dili ta‘ mīr eder
Etse de durmaz yine taḥḳīr eder
405. Resm-i ‘aṭā yek dü hezār ‘aksi var
Şā‘ iriñ iḳbālī kadar naḥsı var
406. Nā-kese teklīf-i ‘aṭā-yı girān
Yaradan almaḳ gibidir üstüḥān
407. Rūḥı su’āl eyleme her mürdeden
Umma ramaḳ cism-i dem-efsürdeden
408. Varsa da az şā‘ ir-i firūz-eşer
Muḳbile maḳrūn ola medḥi kadar
409. Şanma faḳat cā’izeden dūr olur
Ekşeri memdūḥuna menfūr olur
410. Vermez o medḥ üzre nişāb ārzū
Deyr yapıp etme şevāb ārzū
411. Bermeki zann eyleme her Ca‘ ferī
Sa‘ d kıyās etme be-her aḥteri
412. Vermede āşārıñı ḥor görmesin
Muḥdiş iken muşḥafa el sürmesin
413. Verse saña aldıḳı āhı verir
Varsa bir ehvence günāhı verir
414. Şıḳlet-i esbābı götür aradan
Yara verir merhem eder Yaradan
415. Nā-be-maḥal sa‘ y u muḥāl ārzū
Nice eder ‘arz-ı cemāl ārzū
416. Şanma o meh sāde seḥāb içredir
Çihre-i maḳşūd niḳāb içredir
417. Zülmetiñ ol māha kırān eylemiş
Nūrını imḥāḳ u nihān eylemiş [27]

¹³ Beytiñe: Beyte her

¹⁴ hıṭābım: ḥaṭābım

Felek ile muḳbilāndan şikāyet ʿ abes ve bunlar daḫi ṭabʿ an ʿ acz ile maʿ yüb olduḡı

418. Gāh felekden gehi kübbārdan
Şekve nedir geç bu kec-efkārdan
419. Eyleyicek vaḫt-i nüfūzı güzer
Muḳbil olan senden olur derbeder
420. Raḫtını al münzecir-i baḫt olur
Ol daḫi rencūr-ı ġam-ı saḫt olur
421. Rızkı ḫayāliyle şuʿ ūbet çeker
Ehl-i tenaʿ um fuḫarādan beter
422. Aḫma müdarāya der-i iḫtiyāc
Sır gümān eylediḡiñ senden aç

Feyz-i tevekkül ve taşfiye-i ḫalb

423. Ehl-i ḫilāfa ne bu taḫyīd-i ser
Ḥaḫ seni imān ile teʿmīn eder
424. Eyle *ve etāküm*¹⁵ ile iḡtidā
Ḳandırır ise seni *min külli mā*¹⁶
425. Sür ilerü meskeniñ aʿ rāfdan
Seyr-i maḫām et *ve limen ḫāfdan*¹⁷
426. Gezme ʿ imāretde ḫarābāti ol
Geç ʿ araḫ-ı cismden öz zāti ol
427. Ey ʿ aceb ol zulmet-i nefis ü ḫayāl
Eyleye nūr-ı ḫıdeme ittişāl
428. Gir ḫarem-i ḫudse ḫicābāti geç
*Men ḫaraʿ el-bābe ve lecce velec*¹⁸
429. Mercic iñ iḫān ile gör ʿ ālemi
Sürse de Ḥaḫ yine sever ādemi
430. Aç göñül āyīnesin işrāki sil
Şonra be-her gördüḡüñi neşʿe bil

Neşʿeye mülākāt ile keşf-i ḫaḫāyık u maʿ ārife-i zāt

431. Neşʿeyi sāḫi edicek der-miyān
Gıtdi mecāz oldu ḫaḫīḫat ʿ ayān [28]
432. Şāʿ ire ḫāb oldu şafā-baḫş-ı ser
Maʿ niyi maʿ nāda görür muʿ teber

¹⁵ “(Allah’ın azabı) size gelse.” *Kurʿân-ı Kerīm*, Enʿâm suresi 6/40; Yûnus suresi 10/50.

¹⁶ “(O istediḡiniz) herşeyden (verdi).” *Kurʿân-ı Kerīm*, İbrāhîm suresi 14/34.

¹⁷ “Korkan kişi için” *Kurʿân-ı Kerīm*, Rahmân suresi 55/46.

¹⁸ “Kim kapıyı ısrar ederek çalarsa girer.” (Arap atasözü)

433. Neş'e peyâmı gelicek gūşuna
Geldi teyağkuz dil-i pür-hūşuna
434. Bezme cilā verdi şafā-yı kadeh
Gūlgul-i minā vü şadā-yı kadeh
435. Çıkmadı mey-h'āre vü huşyārdan
Çıkdı şafā sırrı kadeh-kārdan
436. Perde-i h'āba doğunup çārgāh
Nā'ime-sāz etdi hezār intibāh
437. Evce çıkıp olmuş iken hāksār
Mihre 'urūc eyledi ol zerre-vār
438. Kūlzūm-i tahkīke akip buldı yol
Cūy idi 'ummāna gārīk oldı ol
439. Kalmadı nāsūtda hiç zevk-ı kāl
Eyledi lāhūta hayāl intikāl
440. Şavtda şamt üzre qarār eyledi
'Aql gelip nefis firār eyledi
441. Keyf-i ğam-ālūd-ı şühūd oldı kem
Kem daħi nā-būd-ı şafā-yı etem
442. Eyledi hūrşid-i ta'ārūf tūlū'
Zerresi aşl oldı fūrūĝı fūrū'
443. Kalmadı ta'bir-i menām 'ayn ile
Şoħbeti sır eyledi mābeyn ile
444. Çıkdı muṭābık görülen vākı'a
Rūz-ı mülākāt u şeb-i nāfi'a
445. Kalkdı ayaĝ üstüne şahv üzre hāl
Ṭayy-ı bisāt eyledi *H'āb-ı Hayāl*
- Münācāt li-cenābi Kādi'l-Hācāt**
446. Ey eden icād sürūr u miħen
Halk ile biñ neş'eyi bir neş'eden
447. Zerreysi hūrşid edip etdiñ 'ayān
Mihri daħi zerrede kıldıñ nihān
448. Ādemi kıldıñ bir avuç hākden
Nefh-i hayāt ile esir-i beden
449. Şoħra hayāt üzre atıp zimmeti
'Aql ile her nefse verip şehveti [29]

450. Bir de irâdet şokulup araya
Fülkesini urdı hevâ qaraya
451. Eylediñ ey Rabb-i cemâl ü celâl
Herkesi bir hâl ile meşğûf-ı bâl
452. Kimini ' işmetle harîm-âşinâ
Kimini şehvetle zemîm-ibtîlâ
453. Şehvete mahşûr edip eyyâmını
Ba' zısınıñ hayr edip encâmını
454. Hâb-ı sa' âdetle görüp kutlı fâl
Doğdı şafâ ile şabâh-ı hayâl
455. Kaldı faķaķ bu ten-i efsürde-dil
Etdi taħaccür miħ-ı taşvîr-i gîl
456. Şâm-ı nuħûsetde girân-hâbda
Kâm-ı yubûsetde hayâl-âbda
457. Nefs hevâdan doyup uşanmadı
Geçdi nehâr uyķudan uyanmadı
458. Şeytanet-i nefis ile etdi ğurûr
Oldı hevâ içre ķavî bî-ħuzûr
459. Hâk-i mezelletde ķalıp bî-nemâ
Toħm-ı heves olmadı hâşıl-nümâ
460. Mağfîret ister sebab âvâreyim
Aña sebab müznîb-i bî-ķâreyim
461. Re'y vaħîm ' ahde vefâ mün' adim
' Aķıl saķîm emr-i Hudâ *festakîm*¹⁹
462. Ey keremî meymene-i hâş u 'âm
V'ey ķademi meysere-i feyz-i tâm
463. Hâb-ı kesâletden uyandır beni
Eski hayâlimden utandır beni
464. Kıl seherî âhımı te'sîrde
Maħz-ı işâbet verip ol tîrde
465. Ver gözümünğ yaşına feyz-i revân
Olsun o feyz ile ter ü tâze cân

¹⁹ "Dosdoğru ol!" *Kur'ân-ı Kerîm*, Hüd suresi 11/112.

Ḳudemā-yı şu'arā-yı be-nāmdan Ḥaḳḳī Beg Efendiniñ luṭfen ihdā buyurduḳları taḳrīz ile tezyīn-i ḥātīm-i āṣār kıldı

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

1. Şā' ir-i şirīn-zebān Ḥüsni Efendi kim anıñ [30]
Ṭab' ıdır meşşāta-i ruḥsār-ı ebkār-ı sühen
2. Meşnevī ṭarzında inşād etdiḡi manzūmeyi
Ḥırz-ı cān etse sezā her şā' ir-i dānā-yı fen
3. Eyleyip 'atf-ı naḡar her beytine Ḥaḳḳī anıñ
Eyledim taḳrīzine sür' at be-faẓl-ı zü'l-minen

Şu'arā-yı İrān u Rūmuñ faẓıl-ı ma'ārifmendi reşādetlü Şeyḫ Remzī Efendiniñ taḳrīz-i belīḡdir

[fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

1. Merḥabā ey Ḥüsni-i ferruḡ-ruḡ u ferḡunde-fāl
Āferīn ey tūṭi-i ḡoş-lehce-i şirīn-maḡāl
2. Ḥikmet-i Loḡmān u Cālīnūs u Eflāṭını sen
Cem' edip evrāḡa ḡoymuşsun adın *H'āb-ı Ḥayāl*
3. Ey zihī dīvān-ı dāniş kim Aristo-yı ḡakīm
'İlm-i ḡālinden gerek kesb eylesin faẓl u kemāl
4. Cevher-i gencīne-i ma' nī ki naḡḡād-ı cihān
Naḡd-i cāna sūd u sevdāsından eyler infi' āl
5. Ḳulle-i Ḳāf-ı ma' ānī kim kemāl[i] evcine
Yetmez er çil sāl pervāz etse sīmurḡ-ı kemāl
6. Baḡr-i taḡḡīḡ-ı ma' ānī kim kemāl[i] ka' rına
Yetmez er ḡavş eylese şad sāl ḡavvāş-ı ḡayāl [31]
7. Zāhiri çün ḡāne-i zünbūr menfūr u ḡaḡīr
Bāṭını dārü'ş-şifādır şerbeti şehd-i zülāl
8. Şāhid-i ma' nāsı yüzden açsa ger bend-i niḡāb
Reşkden eyler 'uṭārid māḡ ruḥsārın hilāl
9. Tūṭiyā-yı çeşm-i ebnā-yı vaṭandır ger desem
'Ayntāba tāb-ı 'ayn oldı deḡil farz-ı muḡāl
10. Pārsā-yı dehr imişsin²⁰ 'ārif-i rūşen-zamīr
Da' vi-i ḡikmet saḡa şāḡım ḡelāl olsun ḡelāl
11. Ṭab' ıñ etmiş ḡülsitānda bülbül-i şeydāyı māt
Nāṭıḡaḡ şekkersitānda tūṭi-yi ḡüyāyı lāl

²⁰ imişsin: imişsin ü

12. Çerhde tā cilve eyler āfītāb u māh-tāb
Hātırın āyīnesine yetmesin gerd-i melāl
13. Yazdı Remzî ṭab'ına gevher-feşān tārīḥ kim
Zīver oldı kārġāh-ı kevne bu H'āb-ı Hayāl

Mūmā ileyhiñ diġer tārīhidir

[mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilün]

1. Tārīḥ ḥ'āstīm be-H'āb-ı Hayāl-i dil
Ender cevāb goft ki (H'āb-ı Hayāl-i mā)²¹

Kaynaklar

- Altun, E. (2020). *I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan ve Hindistan'a Yönelik Türk – Alman Faaliyetleri*. Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.
- Arslan, M. (2015). Remzî, Remzî Baba. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/remzi-remzi-baba-tebrizli> [Erişim Tarihi: 19 Kasım 2023].
- Ayntâbî Hüsni (1291). *Hâb-ı Hayâl*. İstanbul: Mekteb-i Sanayi Matbaası.
- Çetin, K. (2018). Klâsik Türk Şairlerinin Kaleminden Maġrib, Habeş ve Sudan. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute TAED*, (63), 35-57.
- Erbay, N. ve Durkaya, H. (2015). Hâb-ı Hayâl, Ayıntablî Hüsni. *Doġu Esintileri*, (3), 317-368.
- Erbay, N. (2022). Hâb-ı Hayâl (Hüsni). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/hab-i-hayal-husni> [Erişim Tarihi: 29 Eylül 2023].
- Gür, N. (2017). Edebiyat Tarihi Yazımında Bir Kaynak Olarak Takrizler ve Sıra Dışı İki Örnek. *Erdem*, (71-72), 91-116.
- Karacan, T. (1990). *Sâbit, Derenâme ya da Hâce Fesâd ve Söz Ebesi*. Sivas: Dilek Basımevi. [Erişim Tarihi: 29 Eylül 2023].
- Koç, M. (2022). Dere-Nâme/Hâce Fesâd ve Söz Ebesi (Sâbit). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/dere-name-tees-1345>. [Erişim Tarihi: 19 Kasım 2023].
- Morkoç, Y. E. (2011). Klâsik Türk Edebiyatında Kadın Şâirlere Bakış. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2).
- Onay, A. T. (1998). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (Hzl. Cemal Kurnaz). Ankara: TDV Yayınları.
- Sarıkaya, E. (2017). *Eski Türk Edebiyatında Rüya (Başlangıcından XV. Asra Kadar)*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1981). *Şeyhü'nin Harnâme'si*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

²¹ “Gönlün hayal uykusuna/Hâb-ı Hayâl'ine tarih istedim. Cevap olarak ‘Bizim Hâb-ı Hayâl'imiz’ dedi.”

- Uçman, A. (2002). Türk Romanında İlk Alafranga Tip: Felatun Bey. *Kitap-lık*, 4(54), 140-147.
- Uzun, M. ve Arslan, A. T. (2010). Takrîz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 39, s. 472-474). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ünal, M. (2014). Hakkı Bey, Yek-Çeşm, Üsküdarlı. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hakki-bey-yekcesm-uskudarli> [Erişim Tarihi: 01 Kasım 2023].
- Yakar, H. İ. (2013). *Antepli Divan Şairleri*. Gaziantep: Yaşar Cevizli Mağazaları.
- Yakar, H. İ. (2020). Hasırcızâde Hafız Mehmet Ağa. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hafiz-hasircizade-hafiz-mehmed> [Erişim Tarihi: 01 Kasım 2023].
- Yakar, H. İ. (2022). Hüsnî, Hüsnî Efendi. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi. Cilt 9. s. 220-221; *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/husni-husni-efendi> [Erişim Tarihi: 22 Ekim 2023].
- Yener, Ş. S. (1934). *Gaziantep Büyükleri*. Gaziantep: Gaziantep Halk Fırkası Matbaası.
- Yerlikaya, A. (2014). *Nev'î-zâde Atâyî'nin Üç Mesnevisinde Cinsel Söylemler ve İktidar İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi.
- Yıldırım, A. (2006). *Üsküdarlı Hakkı Bey Divânı (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Yılmaz, G. A. (2022). Klasik Türk Edebiyatında Mizahî Bir Zaaf: Zen-Pârelik. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (56), 359-381.
- Zavotçu, G. (2007). *Türk Edebiyatında Hâb-nâmeler ve Ömer Fu'âdî'nin Hâbiyye Risâlesi*. Kocaeli: Hazret-i Pîr Şeyh Şa'bân Velî Vakfı Yayınları.
- Zengin, A. (2022). Berber-Nâme (Sâbit). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/berber-name-sabit>. [Erişim Tarihi: 06 Kasım 2023].